

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko - rehabilitaciji fakultet

Diplomski rad

**POSLIJEPENALNI PRIHVAT OVISNIKA
POČINITELJA KAZNENIH DJELA**

:

Antonia Beroš

Zagreb, lipanj 2018.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitaciji fakultet

Diplomski rad

Poslijepenalni prihvata ovisnika počinitelja kaznenih djela

:

Studentica:

Antonia Beroš

Mentorica:

izv.prof.dr.sc Anita Jandrić Nišević

Zagreb, lipanj 2018.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad (*Poslijepenalni prihvrat ovisnika počinitelja kaznenih djela*) i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Antonia Beroš

Mjesto i datum: Zagreb, lipanj, 2018.

SAŽETAK

Poslijepenalni prihvata ovisnika počinitelja kaznenih djela

Studentica: Antonia Beroš

Mentorica: izv.prof.dr.sc. Anita Jandrić Nišević

Program/ modul: socijalna pedagogija / odrasli

Poslijepenalni prihvata važan je čimbenik prevencije kriminaliteta budući da se njime obuhvaćaju postupci pripreme i osnaživanja osuđenika za reintegraciju u zajednicu i život na slobodi u skladu sa zakonima. Aktivnosti pripreme za otpust i povratak u zajednicu započinju već tijekom izvršavanja kazne zatvora, a nastavljaju se na slobodi. Iako tijekom izvršavanja kazne zatvorenici rade na promjeni svog ponašanja i pripremi za uspješnu resocijalizaciju, povratak u istu sredinu za njih je veliki izazov. Smanjenje rizika za ponovno počinjenje kaznenog djela i uspješna reintegracija u društvo nisu samo u interesu počinitelja kaznenog djela već i zajednice u koju se vraća nakon izlaska iz zatvora ili kaznionice. Ovisnici o drogama, jedna su od najbrojnijih te tretmanski i sigurnosno najzahtjevnijih skupina zatvorenika. Nakon izlaska iz zatvora često su dvostruko stigmatizirani jer osim problema s kršenjem zakona imaju problem s ovisnošću. Upravo zato je važno osigurati što sveobuhvatniji poslijepenalni prihvata za ovu skupinu osuđenika kako bi ih se osposobilo za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima što je ujedno i svrha izvršavanja kazne zatvora.

Cilj ovog rada je pružiti uvid u domaću i stranu literaturu koja opisuje neke karakteristike ovisnika počinitelja kaznenih djela te međusobnu povezanost ovisnosti i kriminalnog ponašanja. Također, u radu se opisuje i suradnja različitih sustava u okviru osiguravanja poslijepenalnog prihvata te primjeri dobre prakse u svijetu i u Hrvatskoj. Ovisnici koji su ujedno i počinitelji kaznenih djela često su visoko stigmatizirana skupina, odbačeni su od okoline, a nerijetko i od obitelji te je potrebno i važno raspravljati o mogućnostima njihove uspješne reintegracije u društvo i smanjenja rizika od recidivizma u okviru poslijepenalnog prihvata.

Ključne riječi: poslijepenalni prihvata, ovisnost, probacija, reintegracija

ABSTRACT

Prison aftercare for addicted offenders

Student: Antonia Beroš

Mentor: izv.prof.dr.sc. Anita Jandrić Nišević

Program/ module: social pedagogy/ adults

The prison aftercare is an important aspect in preventing criminality since it comprises activities whose goal is to prepare and strengthen the inmates to enable their successful reintegration into community and life in freedom in accordance with the rule of law. Activities to prepare inmates to leave a prison and return to community start while they are still in prison and continue upon their release. Even though inmates work on changing their behavior and undergo a preparation for a smooth resocialization during their sentence, their reintegration into community still represents a major challenge for them. Successful reintegration into community and decreasing the risk of repeating the criminal offense are not only in the best interest of the offenders but also of the community to which they return after the imprisonment. Drug addicts represent a group of prisoners which is one of the most numerous and the most difficult to treat. Following their imprisonment, they often face double stigma since they have both problems with addiction and criminal offences. For this reason, it is important to ensure that they have as comprehensive prison aftercare as possible to enable their life in freedom in accordance with law and social norms, which is the aim of a prison sentence.

This thesis is trying to provide an overview of national and international literature outlining certain characteristics of criminal offenders and interrelation of addiction and criminal behavior. Additionally, the thesis describes collaboration of different systems of a prison aftercare and gives an overview of the best practices in the world and in Croatia. Drug addicts who are also criminal offenders are a highly stigmatized group, rejected from their communities and often from their families, so when talking about prison aftercare it is of special importance to discuss options for their successful reintegration in the society and decreasing the risk of repeating criminal offences.

Key words: **prison aftercare, addiction, probation, reintegration**

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. OVISNICI POČINITELJI KAZNENIH DJELA	3
2.1. Statistički podaci.....	3
2.2. Kriminogeni rizici i potrebe ovisnika počinitelja kaznenih djela.....	5
2.3. Povezanost zlouporabe droga i kriminalnog ponašanja	8
2.4. Teorijska objašnjenja zlouporabe droga i kriminalnog ponašanja	12
2.5. Istraživanja povezanosti zlouporabe droga i kriminalnog ponašanja	14
3. POSLIJEPENALNI PRIHVAT	21
3.1. Terminologija i povijesni razvoj.....	23
3.2. Zakonski i strateški okvir poslijepenalnog prihvata	24
3.3. Probacijski sustav i poslijepenalni prihvati	27
3.3.1. Suradnja probacijskog i zatvorskog sustava.....	27
3.3.2. Suradnja probacijskog sustava i sustava socijalne skrbi	29
3.3.3. Suradnja probacijskog sustava i policije	31
3.3.4. Uloga probacijskog sustava u poslijepenalnom prihvatu ovisnika	32
3.4. Suradnja s institucijama i organizacijama civilnog društva	34
3.5. Primjeri dobre prakse poslijepenalnog prihvata u svijetu	37
3.5.1. „Kuće na pola puta“ (eng. Halfway houses)	37
3.5.2. Praksa pripreme za otpust i poslijepenalnog prihvata u Švedskoj	39
3.5.3. „Projekt žute vrpce“ (eng. Yellow ribbon project - YRP)	40
3.5.4. PASS – Podrška zatvorenicima nakon otpusta (eng. Prisoner and Aftercare Support Services)	41

3.6	Primjeri dobre prakse poslijepenalnog prihvata u Hrvatskoj	42
3.6.1	Projekt „Exit“	42
3.6.2	Program „Granica koju je moguće prijeći“	43
3.6.3	Program „Treća kuća“	43
4.	UNAPRJEĐENJE POSLIJEPENALNOG PRIHVATA U REPUBLICI HRVATSKOJ	45
5.	ZAKLJUČAK	48
6.	POPIS LITERATURE	50
7.	POPIS TABLICA.....	54

1. UVOD

Kazna zatvora danas je ključno sredstvo borbe protiv kriminaliteta. Tranzicija s prvotne ideje o neposrednoj odmazdi za izvršeno kazneno djelo pa do suvremenih ideja rehabilitacije i resocijalizacije trajala je jako dugo. Taj period bio je obilježen dramatičnim promjenama kako bi se uklonile posljedice nehumanog postupanja s ljudima (Knežević, 2008). Primarna zadaća svih kaznenih ustanova u svojoj osnovi je jednaka, a svodi se na izvršavanje kazne lišenja slobode.

Nakon perioda provedenog u kaznenoj ustanovi, izlazak na slobodu predstavlja veliku životnu promjenu. Svaka životna promjena izaziva određenu količinu stresa i zahtjeva prilagodbu osobe na novonastalu situaciju. Posebno je teško osobama koje nakon niza godina provedenih u instituciji izlaze na slobodu. Za penalne ustanove karakteristična je repetitivnost sadržaja te neprekidno ponavljanje redosljeda dnevnih aktivnosti. Pravila su jasno postavljena, a bilo kakvo kršenje pravila donosi jasno definirane posljedice. Prilagodba takvom okruženju zahtjeva odricanje od vlastite slobode, autonomije i kontrole nad vlastitim životom. U takvim uvjetima vrlo lako se može razviti psihološka ovisnost o institucionalnoj strukturi pa nije rijetkost da velik broj zatvorenika postaje uznemiren kada izlazi na slobodu i ponovno mora vratiti kontrolu nad vlastitim životom te samostalno donositi odluke. Budući da je izlazak na slobodu zahtijevan i predstavlja izazov i rizik za osobu koja izlazi iz institucije, ali i za zajednicu u koju se vraća, važno je posvetiti pozornost pripremi za izlazak i poslijepenalnom prihvatu. Ključnu ulogu u tome imaju institucije u kojima osoba izvršava svoju kaznu, organizacije civilnog društva i ustanove koje preuzimaju brigu o osobi kada ona izađe na slobodu. Suradnja između navedenih ustanova i organizacija ključna je za uspješan povratak u društvo. Osobe koje se nakon izlaska iz zatvora ili kaznionice uspješno reintegriraju u zajednicu te su spremne nositi se s izazovima svakodnevnog života na adekvatan način u manjem su riziku od ponovnog počinjenja kaznenog djela, a smanjenje recidivizma jedan je od ciljeva izdržavanja kazne zatvora.

Kada govorimo o ovisnicima kao počiniteljima kaznenih djela i njihovoj reintegraciji u društvo po izlasku na slobodu, otvaraju se brojna pitanja i izazovi. Zloupotreba droga predstavlja ozbiljnu društvenu pojavu, a uz nju često idu i brojne zdravstvene i socijalne posljedice. Osobe koje se bore s ovisnosti u penalnu ustanovu dolaze s nizom različitih teškoća. Njihovo zdravstveno stanje trajno je uništeno zbog konzumiranja sredstava ovisnosti, a prisutni su i

problemi u ponašanju i odnosu prema okolini. Nerijetko dolaze iz disfunkcionalnih obitelji, a ako to i nije slučaj, odnosi s članovima obitelji uglavnom su narušeni. Njihova razina obrazovanja je često ispod prosjeka, nemaju razvijene radne navike, a slobodno vrijeme im nije organizirano. Kada uzmemo sve navedeno u obzir možemo zaključiti kako je povratak na slobodu za ovu skupinu počinitelja posebno težak i zahtjevan.

Ovaj diplomski rad usmjerit će se na povezanost ovisnosti i kriminalnog ponašanja, karakteristike ovisnika počinitelja kaznenih djela te izazove njihovog poslijepenalnog prihvata. Pored zakonskog okvira poslijepenalnog prihvata u Republici Hrvatskoj bit će prikazana i mreža suradnje između institucija i organizacija koje su ključne prilikom izlaska osuđenih na slobodu. U radu će također biti opisani primjeri dobre prakse poslijepenalnog prihvata za ovisnike počinitelje kaznenih djela u Hrvatskoj i drugim zemljama, a raspravljat će se i o mogućim koracima prema unaprjeđenju prakse poslijepenalnog prihvata.

2. OVISNICI POČINITELJI KAZNENIH DJELA

2.1. Statistički podaci

Ovisnici o drogama, osobe koje zlorabljavaju droge, odnosno osobe s drogom uzrokovanim poremećajima jedna su od najbrojnijih te tretmansi i sigurnosno najzahtjevnijih skupina zatvorenika. Zahtjevnost ove skupine zatvorenika proizlazi iz nekoliko činjenica povezanih s ovisnošću i problemima koje ona donosi. Ovisnost je izravno povezana s činjenjem kaznenih djela, a stopa recidivizma kod ove skupine veća je u odnosu na opću populaciju zatvorenika. Prilikom izdržavanja kazne skloniji su rizičnom ponašanju od ostalih zatvorenika (samoozljeđivanje, pokušaji suicida, ulazak u konflikte, pokušaj unosa droge i sl.) te su također skloniji zdravstvenim problemima (Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2016. godinu). Stopa recidivizma kod ovisničke populacije iznosi čak 73%, dok je udio recidivista u populaciji svih zatvorenika koji su tijekom 2013. godine zaprimljeni na izdržavanje kazne 32% (Nacionalni akcijski plan suzbijanja zlorabe droga u RH za razdoblje od 2015. do 2017.).

Prema izvješću Ministarstva pravosuđa tijekom 2016. godine u zatvorskom sustavu boravilo je ukupno 1349 odraslih zatvorenika i maloljetnika ovisnika o drogama, što čini 12,07% ukupne zatvoreničke populacije u toj godini. Dana 31. prosinca 2016. godine u zatvorskom sustavu je bilo 587 zatvorenika ovisnika o drogama, što je 18,89% ukupne zatvoreničke populacije na taj dan. Od 2013. godine bilježi se trend smanjivanja broja zatvorenika ovisnika o drogama, što se može objasniti smanjivanjem ukupnog broja zatvorenika, ali i stupanjem na snagu novog Kaznenog zakona prema kojem je posjedovanje droga za vlastite potrebe prešlo iz kaznene u prekršajnu odgovornost.

Od 443 pravomoćno osuđena zatvorenika ovisnika koji su tijekom 2016. godine zaprimljeni na izdržavanje kazne zatvora, maloljetničkog zatvora ili odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod, 101 osoba, odnosno njih 22,80% prvi put je na izdržavanju kazne. Ovaj podatak upućuje na vrlo visoku stopu recidivizma, međutim može se različito tumačiti. S jedne strane se može zaključiti da na određeni broj ovisnika raniji boravak u zatvoru nije djelovao preventivno u smislu recidiva, ali s obzirom na znatno smanjeni broj ovisnika u zatvorskom sustavu posljednjih nekoliko godina, jasno je da se značajan broj otpuštenih ovisnika nije vratio

u zatvor, a jedan od mogućih razloga za navedeno je i njihova uspješna resocijalizacija (Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2016. godinu).

Kada govorimo samo o osobama koje su se nalazile na izdržavanju kazne zatvora, tijekom godine ovisnika je bilo 819 te su u ovoj potkategoriji zatvorenika (N=4595) činili udio od 17,82%. Od ukupno 2203 zatvorenika koji su izdržavali kaznu zatvora 31. prosinca 2016. godine, ovisnika o drogama je bilo 444, odnosno 20,15%. Od ukupnog broja, 18,24% zatvorenika je uz kaznu zatvora imalo izrečenu sigurnosnu mjeru obveznog liječenja od ovisnosti, a kod 81,76% je ovisnost o drogama utvrdio stručni tim Centra za dijagnostiku u Zagrebu i/ili kaznenog tijela (Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2016. godinu).

U ukupnoj populaciji ovisnika o drogama tijekom 2016. godine (N=1349), kao i prethodnih godina, najzastupljenija je bila ovisnost o opijatima s 48,41%, te ovisnost o više droga s 30,84%. Slijedi ovisnost o kanabinoidima s 11,19%, ovisnost o sedativima i hipnoticima s 5,34%, o kokainu s 2,30%. Najmanje zastupljeni su ovisnici o stimulativnim sredstvima s 1,19%, ovisnici o halucinogenima s 0,74% dok ovisnika o hlapljivim otapalima nema. Kao i u ukupnoj zatvoreničkoj populaciji i među zatvorenicima ovisnicima o drogama tijekom 2016. godine prevladavaju muške osobe s udjelom od 94,74%. U odnosu na dob, tijekom 2016. godine najviše zatvorenika ovisnika o drogama bilo je u dobi od 31 do 35 godina (Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2016. godinu).

Iz navedenog možemo zaključiti kako su ovisnici u penalnim ustanovama populacija koja svakako zahtijeva pozornost. Osim što su jedna od najbrojnijih skupina unutar kaznenih tijela, njihove kriminogene potrebe su različite te im treba pristupiti individualno kako bi tretman bio što uspješniji. Konzumiranje sredstava ovisnosti predstavlja ključni rizični čimbenik, a ujedno i kriminogenu potrebu, odnosno potrebu tretmana. Kvaliteta tretmana za ovu skupinu posebno je važna budući da je stopa recidivizma kod njih značajno veća u odnosu na opću zatvoreničku populaciju. Dugotrajna zlorporaba psihoaktivnih tvari dovodi do niza zdravstvenih problema pa većina ovisnika treba dodatnu zdravstvenu skrb tijekom izvršavanja kazne. S obzirom na njihove karakteristike, kriminogene potrebe i visoku stopu recidivizma važno je unaprjeđivati programe unutar kaznenih tijela te im omogućiti adekvatnu skrb i podršku kada izađu na slobodu.

2.2 Kriminogeni rizici i potrebe ovisnika počinitelja kaznenih djela

Princip kriminogenih rizika i potreba proizlazi iz nastojanja stručnjaka da na što efikasniji način klasificiraju počinitelje kaznenih djela. Cilj ovakvog klasificiranja je što točnija procjena vjerojatnosti da će osoba ponovno počiniti kazneno djelo tijekom ili nakon tretmana. Važno je što točnije prepoznati čimbenike koju su doveli do kriminogenog ponašanja kao i one na koje je potrebno djelovati kako bi se smanjila vjerojatnost recidiva (Doležal i Mikšaj – Todorović, 2008).

Rizični čimbenici obuhvaćaju sve one događaje i osobine koje doprinose razvoju nekog poremećaja ili delinkventnog ponašanja (Wilson i Rolleston, 2004; prema Ricijaš 2009). Kada govorimo o počiniteljima kaznenih djela, kriminogeni rizik označava vjerojatnost da će osoba ponovno počiniti kazneno djelo nakon izlaska na slobodu (Andrews, 1989; Andrews i Bonta, 1994; 1995; 1998; 2003; Zinger, 2004; Hollin i Palmer, 2006; prema Doležal, 2009). Kriminogene rizike obično nalazimo u podacima iz dimenzija kriminalne karijere kao npr. dob, broj počinjenih kaznenih djela, povijest nasilnog i antisocijalnog ponašanja, zlouporaba droga i slično (Motiuk, 2000; prema Doležal, 2009). Budući da su takvi podaci dio kriminalne prošlosti i ne mogu se mijenjati nazivaju se još i „statičkim kriminogenim čimbenicima“ (Doležal, 2009).

Osim statičkih kriminogenih čimbenika za koncept kriminogenih rizika i potreba ključni su dinamički čimbenici. Dinamički kriminogeni čimbenici podrazumijevaju one aspekte života počinitelja kaznenih djela koji su promjenjivi, dio su sadašnjosti, a prediktivni su za buduće kriminalno ponašanje (Williams, McSchanew i Dolny, 2000; prema Ricijaš 2009). Kriminogene potrebe zapravo dolaze od dinamičkih čimbenika, a još ih se naziva i potrebama tretmana jer se na njih usmjeravaju intervencije (Hoge, 2002; prema Ricijaš 2009). Douglas i Skeem (2005; prema Doležal, 2009) u svojoj analizi došli su do nekoliko tipičnih dinamičkih čimbenika rizika (kriminogenih potreba): impulzivnost, afektivnost, psihoze, antisocijalni stavovi, trenutna zlouporaba droga i alkohola, problemi u interpersonalnim odnosima te loša suradnja u penološkom tretmanu. Andrews i Bonta (1995; 2003; prema Doležal, 2009) dodali su ih još nekoliko: antisocijalna osobnosti, antisocijalni krug prijatelja, obiteljska disfunkcionalnost, slaba samokontrola te nedostatak životnih i socijalnih vještina.

Andrews, Bonta i Wormith (2006; prema Ricijaš 2009) na temelju mnogih istraživanja o prediktorima kriminalnog ponašanja identificirali su „veliku četvorku rizičnih čimbenika“ i „osam centralnih rizičnih čimbenika“. Zapravo se radi o čimbenicima unutar kojih se nalaze različiti rizici koji mogu biti prediktivni za kriminalno ponašanje i recidivizam. Ovi čimbenici zajedno s kriminogenim potrebama prikazani su u tablici koja slijedi (Tablica 1).

Tablica 1: Osnovni kriminogeni rizici i kriminogene potrebe za smanjivanje recidivizma (Andrews, Bonta i Wormith 2006).

Rizični čimbenik	Rizik	Kriminogene potrebe
1. POVIJEST ANTISOCIJALNOG PONAŠANJA	- rana i kontinuirana uključenost u razna i brojna antisocijalna djela, u različitim okolnostima	Razviti alternativna ponašanja u kriznim situacijama.
2. ANTISOCIJALNI OBRAZAC OSOBNOSTI	- traženje avantura i uzbuđenja - slaba samokontrola - agresivno ponašanje	Razvijati vještine rješavanja problema, samokontrole, kontrole ljutnje te vještine suočavanja s rizičnim situacijama.
3. ANTISOCIJALNA KOGNICIJA	- stavovi, vrijednosti, uvjerenja i racionalizacije koje podržavaju činjenje k.d. - kognitivno i emocionalno stanje ljutnje, otpora i obrane - kriminalni identitet nasuprot nekriminalnom identitetu	Reducirati antisocijalnu kogniciju, prepoznati rizične obrasce razmišljanja i osjećanja, izgraditi alternativan način razmišljanja i osjećanja koji je manje rizičan., prihvatiti i promijeniti kriminalni identitet.
4. ANTISOCIJALNI ODNOSI	- bliske veze s osobama koje čine kaznena djela - izolacija od osoba koje ne čine kaznena djela - neposredna socijalna podrška za činjenje kaznenih djela	Smanjiti veze s kriminalnim vršnjacima, podržavati i jačati odnose s prosocijalnim osobama.
5. OBITELJ I/ILI BRAČNI ODNOSI	- kvaliteta emocionalne veze - nadzor i supervizija	Smanjiti konflikte u obitelji graditi pozitivne odnose, poticati nadzor i superviziju.
6. ŠKOLA I/ILI POSAO	- niska razina školskog/profesionalnog uspjeha i zadovoljstva školskim/poslovnim uspjehom	Poticati dobar uspjeh, nagrađivati uspjeh te poticati zadovoljstvo.
7. SLOBODNO VRIJEME I REKREACIJA	- slaba uključenost u prosocijalne aktivnosti slobodnog vremena	Uključivanje u strukturirane i prosocijalne aktivnosti slobodnog vremena.
8. KONZUMIRANJE SREDSTAVA OVISNOSTI	- konzumiranje droge i/ili alkohola	Reducirati konzumiranje psihoaktivnih tvari te mijenjati ponašanja i stavove koji to podržavaju.

Identificiranje kriminogenih rizika i potreba pruža temeljno polazište za planiranje intervencija. Iz tog razloga koncept kriminogenih rizika i potreba ima veliku važnost u radu s počiniteljima kaznenih djela jer omogućava planiranje tretmana s ciljem kontroliranja i prevencije daljnjeg činjenja kaznenih djela.

Kada govorimo o ovisnicima počiniteljima kaznenih djela najčešći i najpouzdaniji rizični čimbenici su: mlađa dob, muški spol, rano stupanje u delinkventna ponašanja i zlouporabu droga, prijašnja osuđivanost, prethodni neuspjeli pokušaji tretmana i rehabilitacije, dijagnosticiran antisocijalni poremećaj ličnosti te druženje s antisocijalnim vršnjacima (Gendreau i sur., 1996; Douglas i sur, 2003; prema Douglas 2009). Osobama koje imaju više rizičnih čimbenika treba posvetiti veću pozornost tijekom tretmana, pružiti veći stupanj nadzora te im naglašavati odgovornost za vlastita ponašanja kako bi tretman bio što uspješniji i kako ne bi došlo do ponovnog počinjenja kaznenog djela i/ili zlouporabe droge.

Počinitelji kaznenih djela imaju niz različitih potreba, međutim nisu sve od njih kriminogene. Npr. nisko samopoštovanje prije je posljedica nego uzrok života u neadekvatnom okruženju. Kod počinitelja koji su ujedno i ovisnici najčešće je upravo ovisnost ključna kriminogena potreba. „Ovisnost kao bolest definira se kao psihičko, a katkad i fizičko stanje koje nastaje zbog međuodnosa živog organizma i (višekratnog uzimanja) psihoaktivne tvari, a karakterizirano je ponašanjem i drugim duševnim procesima koji uvijek uključuju unutarnju prinudu (znak gubitka kontrole zbog neodoljive žudnje) da se unatoč svjesnosti o prisutnim štetnim posljedicama (zdravstvenim, socijalnim i drugim), nastavi s povremenim ili redovitim uzimanjem tvari da bi se doživjeli ugodni učinci ili izbjegla patnja zbog sustezanja. Tolerancija može, ali ne mora biti prisutna. Osoba može biti ovisna o više psihoaktivnih tvari istovremeno“ (Sakoman, 2009., str. 19). Osim zlouporabe sredstava ovisnosti, kod počinitelja kaznenih djela mogu biti prisutni različiti psihijatrijski poremećaji. Najčešće se uz ovisnost pojavljuju depresija, bipolarni poremećaj, psihotični poremećaji te PTSP (Douglas, 2009). Kod osoba s navedenim dijagnozama obično je potrebna terapija lijekovima ali i viši stupanj nadzora i kontrole kako bi uspješno funkcionirali unutar penalne ustanove ali i nakon izlaska na slobodu. Pored navedenih ključnih kriminogenih potreba postoje još neki čimbenici na koje se može utjecati. Neki od njih su neadekvatni uvjeti u kojima žive, nizak stupanj obrazovanja, nedovoljno razvijene radne navike i slično (Belenko 2006; prema Douglas, 2009). Uspješno identificiranje individualnih kriminogenih potreba i rad na istima tijekom tretmana rezultira većim uspjehom tretmana i u konačnici boljem funkcioniranju osobe te izbjegavanju ponovnog činjenja kaznenih djela.

2.3 Povezanost zlouporabe droga i kriminalnog ponašanja

Iako se kroz brojnu literaturu ističe snažna povezanost između zlouporabe droga i činjenja kaznenih djela, većina takvih studija ipak naglašava da je empirijske dokaze o međusobnom utjecaju zlouporabe droga i kriminalnog ponašanja teško razumjeti zbog ograničenosti podataka (Chaiken i Chaiken, 1990; Goldstein, 1995; Jonhson i Belfer, 1995; prema French i sur., 2000). Zloporaba droga može potaknuti kriminalno ponašanje, međutim etiologija ovisnosti i kriminalnog ponašanja vrlo je kompleksna i teško ju je točno odrediti. Npr. nepovoljni obiteljski uvjeti mogu utjecati i na razvoj ovisnosti i na kriminalnu aktivnost (Chaiken i Chaiken, 1990; Hunt, 1991; Zhang, 1997; prema French i sur., 2000). Postoje dva smjera objašnjenja međusobne povezanosti ovisnosti i kriminaliteta. S jedne strane je model zlouporabe droga i kriminalnog ponašanja koji polazi od toga da zlouporaba droga uzrokuje kriminalno ponašanje (Goldstein, 1985; prema French i sur., 2000). S druge strane postoji objašnjenje da kriminalno ponašanje vodi u eksperimentiranje s drogama i razvoj ovisnosti (Chaiken i Chaiken, 1990; prema French i sur., 2000).

Neke teorije pretpostavljaju uzročnu povezanost između uporabe određenih vrsta opijata i pojedinih oblika delinkventnog ponašanja, npr. kazneno djelo protiv imovine počinjeno s ciljem da se kupi heroin ili kazneno djelo s elementima nasilja potaknuto djelovanjem alkohola. Navedeno podrazumijeva povezanost koja ovisi o stanju u kojem se osoba nalazi (Nagin i Paternoster, 2000; prema Ribeaud i Eisner, 2006). S druge strane pretpostavlja se o zajedničkim uzrocima za gotovo sve vrste uporabe opijata i delinkvencije. Zlouporaba droga i delinkventno ponašanje promatraju se kao dva različita ponašanja unutar iste ličnosti ili poremećaja koja se pojavljuju zajedno. Čimbenici povezani s osobnošću pripadaju konceptu „različitosti populacije“. Taj pojam oslanja se na ideju da su razlike među pojedincima u odnosu na uključivanje u problematična ponašanja uvjetovane individualnim rizičnim čimbenicima unutar svake osobe za koje se pretpostavlja da su stabilni s obzirom na vrijeme i situacije (Ribeaud i Eisner, 2006).

Seddon (2000) navodi da postoje tri objašnjenja (modela) povezanosti zlouporabe droga i kriminalnog ponašanja: zlouporaba droga kao uzrok kriminalnog ponašanja, kriminalno ponašanje kao uzrok zlouporabe droga te zlouporaba droga i kriminalno ponašanje uzrokovani drugim čimbenicima.

a) Zloupotreba droga kao uzrok kriminalnog ponašanja

Ovaj model polazi od objašnjenja da farmakološka svojstva opojnih sredstava uzrokuju nekontroliranu potrebu kod konzumenata koja, ako nemaju dovoljno legitimnih izvora prihoda, potiče konzumente da počinu kazneno djelo kako bi si mogli priuštiti sredstvo ovisnosti. Zagovaratelji ovog modela uzročnost objašnjavaju kao mehanički proces u kojem jedan skup okolnosti neizbježno uzrokuje ili dovodi do drugog. Najjača empirijska potvrda ovom modelu su radovi Parkera i suradnika (Parker i Newcombe, 1987; Parker i sur., 1988; Parker i Bottomley, 1996). Radovi su primarno usmjereni na uporabu heroína, međutim novije studije uključuju i uporabu kokaina (Seddon, 2000). Parker i suradnici (prema Seddon, 2000) razlikuju dvije grupe konzumenata koji su počinili kaznenih djela: oni koji su prethodno kazneno evidentirani, a čije se kriminalno ponašanje pojačalo nakon što su počeli konzumirati droge i oni koji nemaju evidentirana kaznena djela prije konzumiranja sredstava ovisnosti, a koji su se nakon konzumacije počeli intenzivno uključivati u činjenje imovinskih kaznenih djela. Međutim, Hammersley i suradnici (1989; prema Seddon, 2000) ističu kako nije sigurno da se ove dvije grupe počinitelja razlikuju budući da se kao mjera prethodnog kriminalnog ponašanja uzima osuda, a poznato je da broj osuda obuhvaća samo manji dio počinjenih kaznenih djela, odnosno samo ona za koja je počinitelj uhvaćen i postoje dokazi. Dakle, moguće je da je određeni broj konzumenata počinitelja kaznenih djela zapravo činio kaznena djela prije prve konzumacije droga. Zaključak da je kriminalna aktivnost porasla kada su počinitelji postali ovisni također se može objasniti na druge načine pored toga da konzumiranje droga dovodi do kriminalnog ponašanja. Kao što su neke studije pokazale, količina i učestalost konzumiranja droga često su većim dijelom određene kratkoročnim uspjehom u kriminalnim aktivnostima odnosno novčanim prihodima koji iz toga proizlaze, a ne fizičkom potrebom za uzimanjem (Parker, 1996; Grapendaal, 1992; prema Seddon, 2000). Drugim riječima, periodi uspjeha u kriminalnim aktivnostima često su popraćeni razuzdanim načinom života u kojem je, između ostalog, prisutna i povećana konzumacija droga.

Ukoliko je ovaj model prema kojem konzumacija droga vodi u kriminalno ponašanje točan, besplatna opskrba zamjenskim sredstvima za ovisnike i uspješan tretman bi trebali ukloniti potrebu za činjenjem kaznenih djela. Ipak, nekoliko studija pokazalo je da iako propisivanje heroína ili metadona kao besplatne terapije može smanjiti kriminalnu aktivnost, ono ju ne zaustavlja u potpunosti (Bennett i Wright, 1986; Jarvis i Parker, 1990; Parker i Kirby, 1996; prema Seddon, 2000). Postoje također istraživanja koja su pokazala da u nekim

slučajevima tretman nema nikakvog utjecaja na kriminalno ponašanje. U prilog navedenom ide istraživanje Burr (1987; prema Seddon, 2000) koja u svom uzorku ispitanika dolazi do zaključka kako ni održavanje na metadonu ni potpuni prestanak uzimanja heroina (privremeni ili trajni) nisu doveli do prestanka uključivanja u kaznena djela krađe. Jedna od teškoća koja se pojavljuje u tumačenju rezultata istraživanja o utjecaju različitih tretmana leži u tome što se uzorci često sastoje od motiviranih osoba koje su dosegle određenu razinu ovisnosti i žele „usporiti“ (Jarvis i Parker, 1990; prema Seddon, 2000). Prema tome teško je razlučiti da se li smanjenje kriminalnog ponašanja može pripisati uspješnosti tretmana ili osobnoj motivaciji populacije u uzorku. Čak i ako zanemarimo ovaj problem, podatak da se kriminalno ponašanje liječenjem ovisnosti više smanjuje nego prekida upućuje na to da ovaj model samo djelomično objašnjava odnos kriminalnog ponašanja i zlouporabe droga. Nadalje, ako ovaj model nije točan, postavlja se pitanje kako konzumenti koji imaju niske legalne prihode uspijevaju financirati svoje prilično skupe navike. Literatura koja se bavi proučavanjem izvora prihoda za konzumente heroina govori o tome da se oni oslanjaju na različite izvore prihoda (npr. plaća, različite naknade, preprodaja droge, prostitucija, prihodi od partnera), a imovinski kriminal je samo jedan od načina zarade (Hammersley i sur., 1989; Parker i Bottomley, 1996; Bennett, 1998; Dorn i sur., 1994; prema Seddon, 2000).

Iz navedenog možemo zaključiti da velik broj istraživanja osporava tumačenje da konzumacija droga uzrokuje kriminalno ponašanje. Uzimajući u obzir pretpostavke o uzročnosti koje nudi ovaj model, možemo jasnije razumjeti njegove nedostatke. Model je baziran na statičkoj determinističkoj koncepciji ljudskog djelovanja: određena kombinacija čimbenika (ovisnost o drogama zajedno s niskim legitimnim primanjima), direktno će dovesti do određenog ishoda (počinjenje kaznenih djela s ciljem financiranja ovisnosti). Takav model uzročnosti izostavlja složenost okolinskih čimbenika koji proizlaze iz okruženja (Young, 1992; prema Seddon, 2000).

b) Kriminalno ponašanje kao uzrok zlouporabe droga

Brojna istraživanja došla su do podataka o tome kako kriminalno ponašanje vodi konzumiranju droga (Mott i Taylor, 1974; Bean i Wilkinson, 1988; Auld i sur., 1986; Burr, 1987; Parker i Newcombe, 1987; Parker i Bottomley, 1996; Matthews i Trickey, 1996; prema Seddon, 2000). Auld i sur. (1986; prema Seddon, 2000) u svom radu iz 80ih godina raspravljaju o tome kako visok stupanj nezaposlenosti i nizak standard dovode mlade ljude u situaciju da

jedva mogu zadovoljiti osnovne potrebe. Kako bi podigli životni standard uključuju se u „sitni kriminal“. Kroz bavljenje kriminalom dolaze u doticaj s heroinom (kupnja, prodaja, zamjena i konzumiranje) te ih tako kriminalno ponašanje vodi u zluporabu heroina. Burr (1987; prema Seddon, 2000) proučavala je područje južnog Londona i primijetila kako je postojeća lokalna kriminalna kultura utjecala na to da mladi ljudi postanu izrazito podložni uporabi heroina budući da su si mogli dugoročno financijski priuštiti konzumaciju. U takvom okruženju u kojem je sustav vrijednosti iskrivljen, krađa postaje prihvatljivo ponašanje. Autorica na kraju zaključuje da je zluporaba heroina u ovom slučaju prije nastavak nego uzrok delinkventnom ponašanju. Navedene studije pružaju suprotno stajalište konvencionalnim pogledu na ovisnost kao uzrok kriminalnom ponašanju. Istraživanje Auld i suradnika usmjerava se na potrebu da se razumije socioekonomski kontekst dok se Burr više fokusira na kulturološke i društvene čimbenike. Snage ovakvih istraživanja leže u kontekstualnom pristupu koji izbjegava medicinska i monokauzalna objašnjenja. S druge strane postoje i nedostaci koja idu u dva smjera. Prvo, postoje dokazi o tome da određeni broj ovisnika počinitelja kaznenih djela nije bio uključen u kriminalna ponašanja prije početka uzimanja droga (Parker i Newcombe, 1987; Bean i Wilkinson, 1988; prema Seddon, 2000). Drugo, ne konzumiraju svi koji su odrasli u kriminalnim ili neadekvatnim sredinama heroin niti čine kaznena djela. Ipak, objašnjenje o tome zašto neki ljudi ipak čine kaznena djela i konzumiraju heroin dok drugi ne, još uvijek nije jednoznačno.

c) Zluporaba droga i kriminalno ponašanje povezani s drugim čimbenicima

Ovaj model odbacuje deterministička objašnjenja odnosa između konzumacije droga i kriminaliteta i umjesto toga zastupa stajalište da su navedene pojave povezane s nekom trećom varijablom ili složenim skupom čimbenika (Seddon, 2000). Edmunds i sur. (1998; prema Seddon 2000) istraživali su okolnosti uhićenja i došli do rezultata da je 92% njihovog uzorka bilo uhićeno puno prije nego je njihova uporaba droga postala problematična. Također su zaključili da kada se pojača uporaba droga istovremeno se povećava uključenost u činjenje kaznenih djela. Na temelju utvrđenog zaključili su da je važno promatrati uzročne veze kao dinamične ili interaktivne. Kriminalno ponašanje i konzumiranje droga često se paralelno razvijaju. Činjenje kaznenih djela omogućava osobama ostvarenje prihoda kako bi financirali svoju ovisnost dok s druge strane ovisnost ih uvlači u činjenje kaznenih djela. Njihove pretpostavke pokušavaju zaokružiti uzročnost opisanu u prethodna dva modela. Postoji još

nekoliko pretpostavki koje pokušavaju objasniti istraživanja o vezi između zlouporabe droga i kriminalnog ponašanja. Npr. razlog tome da se periodi veće uporabe droga poklapaju s većom uključenosti u kriminalna ponašanja može biti u tome što „uspjeh“ u kriminalnim ponašanjima donosi sredstva za financiranje konzumiranja droga. Paralelni razvoj kriminalnog ponašanja i zlouporabe droga može upućivati na to da su oba ponašanja određeni izrazi ili simptomi šireg delinkventnog ponašanja koje je uzrokovano nekim drugim čimbenicima (npr. obiteljske okolnosti, obrazovanje, zaposlenje i sl.) (Seddon, 2000).

Znanstveni radovi Hammersleya i suradnika (Hammersley, Forsyth i Lavelle, 1990; Hammersley, Forsyth, Morrison i Davies, 1989) pružaju sveobuhvatno objašnjenje ovog modela. Također je vrijedno istaknuti da se u svojim radovima nisu fokusirali samo na konzumente heroina već i na one koji koriste druga sredstva ovisnosti uključujući kanabis i alkohol. Njihovo tumačenje odbacuje determinističke modele i zastupa stajalište da postoji složena i interaktivna veza između kriminalnog ponašanja i zlouporabe droga koja je pod utjecajem niza psihosocijalnih i kulturalnih utjecaja (Hammersley i sur., 1989). Prema njihovim objašnjenjima oba ponašanja se mogu promatrati kao simptomi delinkvencije koja proizlazi iz socijalnih i individualnih karakteristika pojedine osobe. Također naglašavaju da različiti oblici i kombinacije korištenja različitih droga utječu na prirodu veze s kriminalnim ponašanjem (Hammersley i sur., 1990). Nekoliko longitudinalnih istraživanja utvrdilo je da pojavi kriminalnog ponašanja i zlouporabi droga prethode slični aspekti društvenih, psiholoških i demografskih okolnosti (Lehman i Simpson, 1990; Farrington, 1987; prema Šarić i sur., 2002). U osnovi ovog modela zlouporaba droga i činjenje kaznenih djela pod utjecajem su šireg socioekonomskog konteksta, društvenog konteksta i stila života koji pojedinci žive te individualnih čimbenika kao što su naginjanje određenim vrstama droga i psihičke posljedice njihovog dugoročnog uzimanja (Seddon, 2000).

2.4 Teorijska objašnjenja zlouporabe droga i kriminalnog ponašanja

Prema Bennett i Holloway (2005b) Najučestalija teorijska tumačenja veze između zlouporabe droga i kriminalnog ponašanja polaze od ekonomskog modela, psihofarmakološkog modela te modela životnog stila (sistemska objašnjenja).

Ekonomski model povezanosti između zlouporabe droga i kriminalnog ponašanja govori o tome kako ovisnost o nekoj ilegalnoj supstanci može potaknuti konzumente da se uključe u kriminalne aktivnosti kako bi pribavili novac za nastavak konzumacije droga (Jandrić Nišević, Doležal, Maračić, Novak i Šuljak, 2016). Veća uključenost u zlouporabu droga zahtijeva i veće financijske izdatke. Počinitelji nisu motivirani samim kaznenim djelom već financijskom koristi. Osnovna ideja ove teorije polazi od toga da je redovita upotreba droga skupa te da će oni koji ih konzumiraju tražiti sredstva ilegalnim putem kako bi sebi omogućili konstantnu dostupnost sredstva ovisnosti. Argumenti ove teorije nastali su na temelju ovisnosti o heroinu i troškovima uobičajene svakodnevne uporabe heroina, međutim može se primijeniti na bilo koji skupi oblik uporabe droga. Osobe koje istovremeno konzumiraju više droga, posebno ako se radi o skupim drogama, mogu se suočiti s dodatnim pritiskom za počinjenje kaznenog djela (Bennett i Holloway 2005b).

Psihofarmakološki model temelji se na ideji da droge mogu imati različit izravan ili neizravan utjecaj na ponašanje ovisno o njihovim kemijskim svojstvima. Ova objašnjenja obično su usmjerena na zlouporabu droga i nasilne zločine te se u većini slučajeva odnose na učinke pojedinačnih droga. Neki autori tvrde da npr. korištenje amfetamina i kokaina može izazvati nasilno ponašanje kao rezultat stimulirajućeg efekta navedenih droga (Goode, 1997; prema Bennett i Holloway, 2005a). Također uočeno je i da smirujući učinak marihuane i heroina može djelovati kao zaštitni čimbenik i tako smanjiti vjerojatnost uključivanja u neke vrste kaznenih djela (Brochu, 2001; prema Bennett i Holloway, 2005a). U kontekstu ove teorije spominje se i utjecaj višestruke uporabe droga na ponašanje. Tako primjerice Hammersley i Morrison (1987; prema Bennett i Holloway 2005b) vjeruju da istovremeno uzimanje više droga može pojačati intoksikaciju odnosno djelovanje droga. Jedno od objašnjenja jest da se kombinacijom određenih droga otpuštaju kemijski spojevi koji nisu prisutni kada se droge koriste posebno. U tom smjeru idu objašnjenja Pennings i suradnika (2002; prema Bennett i Holloway 2005b) kada govore o zajedničkom djelovanju alkohola i kokaina. Oni tvrde da alkohol i kokain podižu razinu dopamina i serotonina što može dovesti do nedostatka kontrole impulsa i nasilnog ponašanja.

Model životnog stila naziva se još i sistemski model jer na kriminalno ponašanje gleda kao na sastavni dio (dio sustava) životnog stila za koji je karakteristična zlouporaba droga. Zagovornici ovog tumačenja odbacuju tumačenja da kriminalno ponašanje vodi u zlouporabu droga i obrnuto. Kao objašnjenje nude stil života koji smatraju zajedničkim povodom za zlouporabu droga i uključivanje u kriminalna ponašanja (Bennett i Holloway 2005b). Walters

(1998; prema Bennett i Holloway 2005b) tvrdi da se iz životnog stila razvijaju predisponirajući čimbenici, čimbenici uključivanja i čimbenici održavanja za određeno ponašanje. U slučaju zlouporabe droga i kriminalnog ponašanja zajednički čimbenici održavanja utječu na usklađivanje i pojačavanje i jedne i druge pojave. Goldstein (1985) u kontekstu sistemskog objašnjenja navodi da se značajan broj konzumenata droga s vremenom uključuje i u distribuciju droga te se tako dovode u rizik da postanu žrtva ili počinitelj nasilnih delikata unutar sistema.

Navedena objašnjenja pružaju okvire unutar kojih se tumači kriminalno ponašanje u odnosu na konzumaciju droga. Veza između zlouporabe droga i kriminala kod istog pojedinca obično je dinamična i promjenjiva s obzirom na vrijeme. Budući da postoje različiti načini zlouporabe droga i oblici kriminalnog ponašanja teško je objasniti njihovu vezu općenito, a posebno je zahtjevno povezanost objasniti unutar određenih modela ili kategorija objašnjenja. Ponuđena objašnjenja kriminaliteta vezanog uz drogu ne treba promatrati kao međusobno isključive kategorije budući da se često preklapaju pa se određeno kriminalno ponašanje vezano za drogu može objasniti kroz jedan ili više ponuđenih modela istovremeno. Ono što otežava tumačenje uzročnosti prije svega je nedostatak kriminoloških istraživanja o ovoj temi. U sljedećem poglavlju prikazat će se nekoliko istraživanja koja su pokušala objasniti povezanost zlouporabe droga i kriminalnog ponašanja.

2.5 Istraživanja povezanosti zlouporabe droga i kriminalnog ponašanja

Pregledom literature nailazimo na niz razloga zbog kojih istraživanja o odnosu između zlouporabe droga i kriminalnog ponašanja ne mogu dati jednoznačne rezultate. Droge se razlikuju po svojim farmakološkim svojstvima, obliku ovisnosti koju mogu razviti i vrijednosti na tržištu (Farabee i sur., 2001; prema Bennett i Holloway, 2005a). Zbog raznolikosti sredstava ovisnosti malo je vjerojatno da će njihov utjecaj na kriminalno ponašanje biti identičan. Postoji sve veće opće slaganje da bi istraživanja povezanosti droga i kriminaliteta trebalo unaprijediti tako da se pojedinačno proučavaju i uspoređuju pojedini oblici zlouporabe droga i kriminaliteta (Farabee i sur., 2001; Best i sur., 2001; prema Bennett i Holloway, 2005a). U praksi to znači istraživati različite tipove povezanosti između pojedinačnih oblika zlouporabe droga i modaliteta kriminaliteta.

U literaturi postoje brojna istraživanja koja promatraju različite aspekte zlouporabe droga i kriminalnog ponašanja u kontekstu njihove povezanosti. Neke studije pojedinačno proučavaju modalitete od obje pojave dok neke samo od jedne, a drugu proučavaju u cjelini. Budući da su istraživanja koja pojedinačno uspoređuju različite oblike ovisnosti i kriminaliteta pouzdanija u vidu dokazivanja povezanosti u daljnjem tekstu prikazat će se nekoliko takvih istraživanja.

Makkai, Fitzgerald i Doak, (2000) analizirali su podatke prikupljene u programu praćenja uporabe droga u Australiji (DUMA) kako bi istražili vezu između zlouporabe droga i prevalencije činjenja kaznenih djela. U istraživanju su se koristile analize urina i intervjui sa zatvorenicima kako bi se omogućio prikaz šest tipova zlouporabe droga i osam kategorija kriminalnog ponašanja. Jedan od kriterija za izbor uzorka je da pritvorenici nisu zadržani u pritvoru duže od 48 sati. Rezultati su pokazali određene varijacije u odnosu na vrste kaznenih djela i tipove konzumiranih droga. Razbojnička krađa najzastupljenije je kazneno djelo u uzroku ispitanika ovog istraživanja, a sudionici istraživanja koji su privedeni zbog navedenog u najvećoj mjeri su bili pozitivni na heroin (55%), zatim na kanabis (52%) te najmanje na metadon (22%). Važno je također naglasiti da je četiri od pet ispitanih počinitelja razbojničke krađe bilo pozitivno testirano na barem jednu od ilegalnih droga. Među počiniteljima nasilnih kaznenih djela najviše ih je bilo pozitivno na kanabis (46%) zatim na heroin (32%) te na benzodiazepine (18%). Vrlo mali broj ispitanika u ovoj grupi bio je pozitivan na metadon, kokain i amfetamine. Značajan broj nasilnih počinitelja (39%) nije bio pozitivan na droge. Kod ispitanika koji su uhićeni zbog kaznenih djela povezanih s drogom najviše ih je bilo pozitivno na kanabis (76%) zatim na heroin (38%) i benzodiazepin (24%). Svi osim jednog ispitanika iz ove skupine bili su pozitivni na neku vrstu droga. Usporedbom navedenih rezultata možemo izvesti nekoliko zaključaka o povezanosti vrste kaznenog djela i najčešće korištenoj vrsti droge. Počinitelji kaznenog djela razbojničke krađe u značajno većoj mjeri su pozitivni na heroin nego počinitelji kaznenih djela povezanih s drogom ili nasilnih kaznenih djela. Ispitanici privedeni zbog kaznenih djela povezanih s drogom češće su pozitivni na kanabis za razliku od počinitelja imovinskih i nasilnih kaznenih djela.

Postoji još jedno istraživanje koje se koristilo podacima DUMA-e, a koje je koristilo drugačije metode te pružilo nešto bolji pregled rezultata o međuodnosu droga i kriminaliteta. Rezultati su prikazani u vidu omjera vjerojatnosti i izgleda da će osoba biti privedena za određeno kazneno djelo ovisno o tome hoće li biti pozitivna ili negativna na 6 različitih vrsta droga. Ono što se može zaključiti iz ovog istraživanja jest da postoje određene varijacije u

pogledu veze između droga i kriminaliteta ovisno o vrsti konzumirane droge i vrsti kaznenog djela. Ispitanici koji su bili pozitivni na heroin imali su 4,2 puta veću vjerojatnost da su privedeni zbog razbojništva nego oni koji su bili negativni na heroin. Za one koji su prilikom testiranja bili pozitivni na droge, neovisno o vrsti, zabilježena je veća vjerojatnost da su privedeni zbog razbojništva ili kaznenog djela povezanog s drogom uz jednu iznimku.. Pozitivan rezultat testa na bilo koju od droga značio je manju vjerojatnost da je osoba počinila nasilno kazneno djelo, također uz istu iznimku. Iznimka su ispitanici pozitivni na kokain kod kojih je 2,4 puta veća šansa da su privedeni zbog nasilnog kaznenog djela (Makkai, 2000; prema Bennett i Holloway, 2005a).

Istraživanje Wright i Klee (2001; prema Bennett i Holloway, 2009) pokazalo je da se nasilje kod konzumenata amfetamina javlja kao rezultat psihoaktivnog djelovanja amfetamina koje im daje samopouzdanje i energiju, ekonomskih razloga kako bi pribavili novac za drogu te sustavnog nasilja koje je karakteristično za supkulturu konzumenata droga.

Chaiken i Chaiken (1990; prema Bennett i Holloway, 2005a) analizirali su rezultate devet studija koje su uključivala mjerenje razine uporabe droga i kriminalnog ponašanja te su došli do nekoliko zaključaka. Prvo su zaključili da se najjača povezanost između česte uporabe droga i čestog uključivanja u kriminalna ponašanja javlja kod onih ispitanika koji konzumiraju heroin i kokain. Konzistentna uporaba droga osim kokaina i heroina nije se pokazala kao prediktor za ustrajanje u kriminalnom ponašanju. Drugo, autori ističu da nije konzumiranje droga samo po sebi ono što je povezano s razinom uključivanja u kriminalna ponašanja već količina i učestalost uporabe. Također navode rezultate drugih studija koji pokazuju da iako konzumenti koji u manjoj mjeri konzumiraju heroin imaju nešto više stope uključivanja u kriminalna ponašanja od onih koji heroin ne konzumiraju, najznačajnije povećanje kriminalnog ponašanja primjećuje se kod onih koji konzumiraju heroin svakodnevno. Ovakav pregled istraživanja pruža uvid u opću povezanost zlouporabe droga i kriminalnog ponašanja te specifične odnose između različitih tipova droga i vrsta kaznenih djela. Treba naglasiti da još uvijek postoji premali broj istraživanja koja bi potvrdila točne obrasce međudjelovanja zlouporabe specifičnih vrsta droga i počinjenja različitih kaznenih djela (Bennett i Holloway, 2005a).

Posebna kategorija istraživanja usmjerava se na ispitivanje povezanosti istovremene uporabe više droga i kriminalnog ponašanja. Uporaba više droga u kontekstu spomenutih istraživanja podrazumijeva konzumiranje dvije ili više vrsta droga tijekom perioda od 12 mjeseci. Postoji relativno mali broj ovakvih istraživanja, a mogu se podijeliti u 3 kategorije:

istraživanja prevalencije višestruke uporabe droga i kriminala, istraživanja broja konzumiranih droga i kriminala te kombinacije korištenih droga i kriminalno ponašanje.

a) Istraživanja prevalencije višestruke uporabe droga i kriminala

Najdetaljniji zaključci o višestrukoj uporabi droga i kriminalu dobiveni su iz studija temeljenih na ispitivanju uhićenika. Smith i Polsenberg (1992; prema Bennett i Holloway, 2005b) svoje su istraživanje temeljili na podacima o uhićenim osobama na području Kolumbije. Rezultati su pokazali da 81% uhićenih koji su bili pozitivni na dvije ili više droga već ima kaznenu evidenciju u usporedbi sa 71% onih koji su bili pozitivni na samo jednu vrstu droga i 52% onih koji su bili negativni na droge. Makkai (2001; prema Bennett i Holloway, 2005b) u svojoj studiji temeljenoj na uhićenim osobama u Australiji ističu kako je vjerojatnost da će osoba biti optužena za imovinski kriminalitet tri puta veća kod onih koji su pozitivni na dvije ili više vrsta droga nego kod onih koji su pozitivni na samo jednu vrstu ili nisu pozitivni na droge.

b) Istraživanja broja konzumiranih droga i kriminala

Smith i Polsenberg (1992; prema Bennett i Holloway, 2005b) utvrdili su da prosječan broj prethodnih uhićenja raste s obzirom na broj pozitivnih testova na droge. Oni koji nisu bili pozitivni na droge prosječno su imali 1,95 prethodnih uhićenja, a oni koji su bili pozitivni na samo jednu vrstu droge imali su prosječno 2,75 prethodnih uhićenja. Najveći prosječni broj prethodnih uhićenja, čak 4,64, imali su ispitanici koji su bili pozitivni na dvije ili više vrsta droga. S druge strane, Hammersley, Forsyth, i Lavelle (1990; prema Bennett i Holloway, 2005b) u svom istraživanju nisu pronašli vezu među konzumentima droga koja bi bila prediktivna za kriminalno ponašanje. Zaključili su da broj korištenih vrsta droga nije značajan prediktor ni jednom od 5 tipova kriminalnog ponašanja koje su ispitivali.

c) Istraživanja kombinacije korištenih droga i kriminalnog ponašanja

Postoji vrlo mali broj istraživanja o odnosu između specifičnih kombinacija višestruke uporabe droga i kriminalnog ponašanja. Istraživanja koja postoje uglavnom su usmjerena na djelovanje različitih kombinacija heroina, cracka i kokaina na kriminalnu aktivnost. Shaw, Hser, Anglin, i Boyle (1999; prema Bennett i Holloway, 2005b) na uzorku uhićenih osoba u Los Angelesu utvrdili su da oni ispitanici koji koriste samo kokain (10%) ili samo crack (14%) tijekom života imaju manju učestalost kriminalne aktivnosti od onih koji koriste i kokain i crack (16% kod onih koji su prvo počeli koristiti kokain i 24% kod onih koji su prvo koristili crack).

Sanchez, Johnson, i Israel (1985; prema Bennett i Holloway, 2005b) utvrdili su na uzorku uhićenih žena da one koje su koristile heroin i kokain u prethodnoj godini imaju više prosječne stope kaznenih djela povezanih s drogom i prostitucijom od onih koje su koristile samo heroin.

U Hrvatskoj postoji vrlo mali broj istraživanja o povezanosti zlouporabe droga i kriminalnog ponašanja. Šarić, Sakoman i Zdunić (2002) objavili su znanstveni rad pod nazivom „Zlouporaba droga i uključenost u kriminalno ponašanje“ kojem je cilj ispitati kakav je odnos između zlouporabe droge i uključivanja u kriminalno ponašanje. Ispitivanje je provedeno na uzorku od 1102 osobe koje su se prvi put javile na liječenje u Centar za izvanbolničko liječenje ovisnosti pri KB "Sestre milosrdnice". U ispitivanom uzorku približno svaki drugi ispitanik (49%) bio je uključen u kriminalno ponašanje prije dolaska na liječenje. S obzirom na pitanje o tome javlja li se u ispitanika prvo kriminalno ponašanje kao specifični životni stil koji vodi uzimanju droge, ili pak uzimanje droge prethodi kriminalnom ponašanju rezultati su pokazali kako se od ukupnog uzorka 21,3% osoba uključilo se u kriminalne aktivnosti prije nego što su počeli uzimati bilo koju drogu, a 48,9% ih je uključeno u kriminalno ponašanje nakon što su počeli uzimati tzv. lakše droge, dok se 29,8 posto ispitanika uključilo u kriminalno ponašanje nakon što su postali ovisni o drogama. Nadalje, dobiveni su podaci da muški ispitanici koji konzumiraju teže droge (opijate i stimulanse) čine teža kaznena djela, a osobe koje duže vremena konzumiraju drogu čine i teža kaznena djela i češće se uključuju u kriminalna ponašanja. Na uzorku žena nisu dobivene značajne razlike s obzirom na zlouporabu droge i uključenost u kriminalno ponašanje. Što se tiče financijskih primanja i uključenosti u kriminalna ponašanja utvrđeno je da se ispitanici oba spola koji konzumiraju droge i nemaju vlastitih primanja češće uključuju u kriminalne aktivnosti. S ciljem da se odredi na temelju kojih se sociodemografskih i obiteljskih obilježja i varijabli vezanih uz konzumiranje droga može najbolje predvidjeti kriminalno ponašanje provedena je regresijska analiza. Dobiveno je šest značajnih prediktora kriminalnoga ponašanja muškaraca: obrazovanje ispitanika, duljina konzumiranja droge, imovinske prilike obitelji, uzima li laku ili tešku drogu, dob ispitanika i obrazovanje majke. Nijedna varijabla nije se pokazala statistički značajnom u objašnjavanju kriminalnoga ponašanja žena. Još jedno istraživanje o povezanosti kriminalnog ponašanja i ovisnosti u Hrvatskoj provele su Butorac i Mikšaj-Todorović (1996) na uzorku ispitanika oba spola mlađih od 35 godina koji su službeno registrirani zbog kriminalne aktivnosti, a uz to ih je policija registrirala kao ovisnike o drogama. Rezultati su pokazali da je više od 70% ispitanika ranije bilo uključeno u kriminalne aktivnosti. U skladu s rezultatima autorice su došle do zaključka da je zlouporaba droga posljedica kriminalnog ponašanja.

Jedno od novijih istraživanja koje je, između ostalog, ispitivalo povezanost droge i kriminaliteta provedeno je 2016. godine u Zagrebu. Ukupan uzorak sastojao se od tri skupine ispitanika; 350 počinitelja kaznenih djela koji su u 2015. i dijelu 2016. godine izdržavali kaznu u Zatvoru u Zagrebu, 102 počinitelja prekršaja prema Zakonu o suzbijanju zlouporabe droga na području PU zagrebačke te 7 ispitanika osuđenih za kaznena djela neovlaštene proizvodnje i prometa drogama koji su ujedno i višestruku recidivisti. Podaci su prikupljeni metodom analize podataka Zatvora u Zagrebu i MUP-a te metodom intervjua koji se provodio s trećom skupinom od 7 sudionika (Jandrić Nišević i sur., 2016).

U uzorku ispitanika iz Zatvora u Zagrebu, trećina su bili ovisnici. Najveći broj ispitanika nije kazneno djelo počinio pod utjecajem alkohola ili droge. Veći je udio onih koji su kazneno djelo počinili pod utjecajem alkohola (15%) u odnosu na one koji su bili pod utjecajem droge (8%) što se objašnjava većom dostupnošću alkohola. Rezultati su pokazali da ovisnici češće čine kaznena djela od skupine onih koji nisu ovisnici te da se uglavnom radi o imovinskim deliktima. Kaznena djela protiv imovine na jednak način zastupljena su u recidivizmu obiju skupina. S druge strane, kaznena djela neovlaštene prodaje i prometa drogama i kaznena djela protiv javnog reda i mira čine značajno manji udio u ukupnom recidivizmu uzorka, ali je omjer pojavnosti kod ovisnika i ne ovisnika 1:1, a budući da je njihov odnos u uzorku 1:3, vidljivo je kako postoji tendencija da ovisnici otprilike trostruko češće ponavljaju i budu kažnjeni za djela neovlaštene prodaje i prometa drogama kao i kaznena djela protiv javnog reda i mira (Jandrić Nišević i sur., 2016).

Istraživanje je potvrdilo povezanost između konzumacije supstitucijske terapije i kaznenih djela protiv imovine. U odnosu na sva druga kaznena djela počinjena pod utjecajem droga, kaznena djela protiv imovine najčešće su počinjena pod utjecajem droga (58,3%). Navedena kaznena djela počinjena su pod utjecajem najvećeg broja različitih droga, a osim supstitucijske terapije, prisutni su, u nešto manjem broju: marihuana, kokain, njihova kombinacija, zatim kombinacija marihuane i heroina, kombinacija kokaina, amfetamina i supstitucijske terapije, kao i kombinacija marihuane, kokaina i amfetamina. Važno je napomenuti kako se ipak radi o malom uzorku od 7 ispitanika na temelju kojeg se radi ovaj dio analize. Najčešće se radi o jednom ili dva slučaja počinjenja nekog djela pod utjecajem neke droge te 5 djela protiv imovine pod utjecajem supstitucijske terapije, ali može se primijetiti tendencija. Najmanje povezana s kriminalitetom, na temelju ovog istraživanja je konzumacija hašiša i halucinogenih droga (Jandrić Nišević i sur., 2016). Ovakav rezultat potvrđuje i studija

Bennett i Holloway (2005a) koja ističe podatak o tome kako je konzumacija marihuane i hašiša najmanje povezana s činjenjem kaznenih djela.

Prema podacima dobivenim analizom dokumentacije MUP-a, u 68% slučajeva osoba je bila evidentirana unatrag 10 godina kao počinitelj nekog kaznenog djela što nam govori da je u uzorku veći broj recidivista u odnosu na prvi puta optužene. Budući da je uzorak sastavljen od počinitelja prekršaja iz Zakona o suzbijanju zlouporabe droga, može se zaključiti da su ovakvi rezultati u skladu s teorijskim modelima koji objašnjavaju povezanost droge i kriminaliteta, a polaze od toga da je među skupinom ovisnika više recidivista i da se upuštanjem u kriminalne aktivnosti samo produbljuju životni stil ovisnosti i kriminaliteta (Walters, 1989; EMCDDA, 2007; prema Jandrić Nišević i sur., 2016). U slučaju da je osoba bila pod utjecajem droge, najčešće se radilo o supstitucijskoj terapiji u 37% slučajeva, a nakon toga u 25% slučajeva radilo se o kombinaciji kokaina i heroina. Marihuana u kombinaciji s heroinom te heroin u kombinaciji sa supstitucijskom terapijom činili su 13% slučajeva, dok je u 12% slučajeva to bila marihuana. Slični rezultati dobiveni su i na uzroku ispitanika iz Zatvora u Zagrebu (Jandrić Nišević i sur., 2016).

Usporedbu dosadašnjih rezultata istraživanja o međusobnoj uzročnosti kriminalnog ponašanja i zlouporabe droga u Hrvatskoj teško je provesti zbog neujednačene metodologije i malog broja istraživanja. Dobivene razlike u rezultatima svakako upućuju na potrebu za daljnjim istraživanjima kako bi se došlo do novih i konkretnijih spoznaja.

3. POSLIJEPENALNI PRIHVAT

Kako bi se moglo govoriti o poslijepenalnom prihvatu za ovisnike počinitelje kaznenih djela u prethodnom poglavlju opisane su neke njihove karakteristike te su ponuđena različita objašnjenja povezanosti kriminalnog ponašanja sa zlouporabom droga. Bez obzira na to vodi li konzumacija droge prema kriminalitetu ili kriminalitet vodi prema konzumaciji droge, ono što je sigurno jest da određena veza između ove dvije pojave postoji te da je u tretmanu potrebno djelovati i na kriminalno ponašanje i na zlouporabu droga. S obzirom na sve njihove karakteristike i na složenost veze između kriminaliteta i droga, period izlaska na slobodu predstavlja veliki izazov za navedenu populaciju te je svakako potrebno raspravljati o njihovom poslijepenalnom prihvatu i mogućnostima unaprjeđenja.

Nakon otpusta s izvršavanja kazne zatvora osobe se najčešće vraćaju u istu sredinu. Sredina ostaje ista ili slična kao što je bila kada su otišli iz nje, sa svim pozitivnim i negativnim čimbenicima. Iako tijekom izvršavanja kazne zatvorenici rade na promjeni svog ponašanja i pripremi za uspješnu resocijalizaciju, povratak u istu sredinu za njih je veliki izazov. Jedan dio bivših zatvorenika teško se odupire negativnim utjecajima što s vremenom može dovesti do recidiva. Upravo zato treba dati važnost poslijepenalnom prihvatu kao važnom aspektu prevencije kriminaliteta budući da se njime obuhvaćaju postupci pripreme i osnaživanja osuđenika za reintegraciju u zajednicu i život na slobodi u skladu sa zakonima. Knežević (2008) navodi neke ključne probleme bivših zatvorenika:

Financijski problemi – osobe koje izlaze na slobodu često imaju vrlo malo financijskih sredstava, a velike financijske potrebe. Trebaju novac kako bi zadovoljili osnovne životne potrebe kao što su hrana i smještaj, a često trebaju i novu odjeću te novac za troškove prijevoza budući da su obavezni javljati se i izvršavati dužnosti prema državnim službama (javljanje u policijsku postaju, obaveze prema službama socijalne skrbi, zdravstvena zaštita i slično). Uglavnom su prepušteni sami sebi jer su veze s obitelji i prijateljima često narušene, a i ako imaju odnos s obitelji, te obitelji su u većini slučajeva tijekom njihove imprizonizacije toliko osiromašene da im njihov povratak predstavlja teret. Jedini izvor prihoda je posao koji vrlo teško pronalaze, posebno u zemljama s visokom nezaposlenošću među kojima je i naša zemlja. U takvim situacijama bivši zatvorenici imaju dvije opcije, jedva preživljavati uz pomoć službe socijalne skrbi ili pokušati kaznenim djelom osigurati sredstva potrebna za život.

Problemi stigmatizacije – treba naglasiti da socijalna obilježnost nije rezultat samo i isključivo boravka u zatvoru te da nije problem samo bivših zatvorenika. Problemi stigmatizacije proizlaze iz društvene strukture u kojoj je socijalna isključenost primarni problem i taj problem sa sobom nosi mnoge druge poteškoće društvenog života. U kontekstu bivših zatvorenika, obilježnost proizlazi iz činjenice da se u kaznenim ustanovama najvećim dijelom nalaze ekonomski, politički i socijalno marginalizirana populacija (Sim i sur.; prema Knežević, 2008) dakle više ili manje socijalno isključene osobe. Činjenica da su boravili u zatvoru samo je prividni razlog da im se ne pruži prilika, pravi razlog leži u njihovoj dubokoj socijalnoj isključenosti, stanju u kojem su najčešće bili i prije izdržavanja kazne. Zadatak stručnjaka u procesu izlaska na slobodu i poslijepenalnog prihvata jest da pomognu osobi izgraditi nove odnose s okolinom te da na adekvatan način rješavaju svoje teškoće povezane sa stigmatizacijom.

Problemi identiteta – problemi identiteta i njihovo rješavanje povezani su s iskustvom boravka u zatvoru ili kaznionici. U penalnoj instituciji dolazi do „mortifikacije ličnosti“ procesa u kojem zatvorenik odbacuje svoj raniji identitet i preuzima identitet zatvorenika. Tijekom cijelog izvršavanja kazne zatvorenik mora igrati tu ulogu kroz sve komunikacijske procese. Problem identiteta posebno je izražen kod onih zatvorenika koji su raskinuli ili prilikom odlaska na izdržavanje kazne nisu ni imali kvalitetne veze sa svojom primarnom i sekundarnom socijalnom sredinom. Ponekad usvajanje novog identiteta u lokalnoj zajednici i naponi bivšeg zatvorenika da on i okolina prihvate njegov „novi“ identitet mogu imati pozitivne ishode za njega i zajednicu. U takvim okolnostima bivši zatvorenik se trudi oko prihvaćanja novog identiteta te tako razvija svoje potencijale i postaje koristan član zajednice u kojoj živi (Maruna, 2001). Jedan od najtežih problema identiteta bivših zatvorenika po povratku u zajednicu je identitet u strukturi obiteljske grupe ako je obitelj izdržala njegovo dugo izbivanje. Zatvorenikovo mjesto u obiteljskoj strukturi moralo se popuniti ili kompenzirati dok je on bio odsutan. Njegove funkcije u obitelji morao je preuzeti neki drugi član obitelji, u najboljem slučaju supruga i majka djece. Što je dulje vremena zatvorenik izbivao iz obitelji to se druga osoba ali i cijela obitelj dublje uvukla u novi raspored uloga. Povratak zatvorenika donosi cijeloj obitelji probleme identiteta koji često vode u ozbiljne konflikte i sukobe. On osjeća da je njegovo mjesto zauzeto, a drugi ne razumiju zašto želi izvršavati funkcije koje se uspješno izvršavaju i bez njega.

Problemi odnosa u socijalnoj grupi – odlaskom člana zajednice na izvršavanje kazne šira socijalna mreža se mora prilagoditi tom gubitku kao i njegova obiteljska zajednica. Povratak zatvorenika traži novu prilagodbu socijalne mreže što može biti problematično i za zatvorenika,

ali i za sve ostale članove te socijalne mreže. Posebno jak otpor mogu pružati zajednice koje imaju negativna iskustva i sjećanja povezana sa bivšim zatvorenikom. Neka istraživanja socijalnih mreža su pokazala da odlazak člana socijalne mreže na izvršavanje kazne negativno utječe na organizacijski život zajednice i sužava mogućnosti ne samo onog člana koji odlazi u zatvor već i cijele mreže kojoj je potrebno neko vrijeme da obnovi svoje kapacitete (Lynch i sur., 2001; prema Knežević, 2008).

Pored opisanih ključnih problema, osobe koje izlaze iz kaznene ustanove i vraćaju se u zajednicu suočavaju se s mnogobrojnim problemima i izazovima. Uloga stručnjaka u poslijepenalnom prihvatu jest da te probleme prepozna i da se na njih usmjeri. U svrhu što uspješnije reintegracije te u skladu s individualnim potrebama pojedinca, izvršavanje kazne i poslijepenalna zaštita bi trebali obuhvaćati: obrazovanje i stjecanje novih radnih vještina, stjecanje raznih prosocijalnih vještina, rješavanje problema ovisnosti pojedinca, podržavanje i osiguravanje veza s obitelji, socijalnu podršku, uključivanje u različite usluge u zajednici u koju se osoba vraća (smještaj, zapošljavanje, odjeća, savjetovanje, zdravstvene usluge i sl.), preventivne strategije i pomoć nakon otpusta te pomoć pri postupanju u kriznim situacijama (Listwan, Cullen i Latessa, 2006; Rentzmann, 2008; prema Maloić i sur., 2015).

3.1 Terminologija i povijesni razvoj

Poslijepenalni/postpenalni prihvati, poslijepenalna/postpenalna pomoć ili poslijepenalna/postpenalna zaštita obuhvaćaju niz postupaka koji se nadovezuju na izvršenje kazne, a slijede nakon izdržane kazne (Šeparović, 2003; prema Knežević, 2008). Terminologija ovih postupaka nije do kraja definirana pa tako na pojmovnom planu postoji nekoliko izraza. Za potrebe ovog diplomskog rada koristit će se izraz poslijepenalni prihvati/pomoć/zaštita. „Poslijepenalna zaštita“ i „poslijepenalna pomoć“ odnose se na šire oblike djelovanja, institucionalne i neinstitucionalne, koje provode stručne osobe ali i osobe izvan struke. Pojam poslijepenalne zaštite osim zaštite zatvorenika uključuje i obuhvaća zaštitu zajednice pa je nešto sveobuhvatniji od poslijepenalne pomoći. Vrlo često se upotrebljava i pojam „poslijepenalni prihvat“ koji označava nešto uže djelovanje. Poslijepenalni prihvat odnosi se na zbrinjavanje u smještaj, usmjeravanje od stručnih osoba i materijalnu pomoć. U upotrebi je i pojam „poslijepenalni tretman“ koji obuhvaća različite oblike pomoći koji se uglavnom nastavljaju na terapijske postupke, a temelje se na profesionalnom pristupu. Takvi postupci uglavnom su usmjereni na zatvorenike koji su i tijekom izdržavanja kazne bili uključeni u liječenje ovisnosti

o drogama ili alkoholu ili neke druge terapijske postupke npr. kontrola agresije i slično. Dio ovih postupaka u svojim metodama rada oslanja se na nastavak terapije nakon izlaska na slobodu povezivanjem u tzv. skupine za podršku. Takve skupine okupljaju osobe sa sličnim problemima te imaju specijalističku podršku. U Hrvatskoj tu su najčešće klubovi liječenih alkoholičara, ovisnika te klubovi oboljelih od PTSP-a (Knežević, 2008).

Kao vremenski okvir početka razvoja poslijepenalnog prihvata može se uzeti 1872. godina. U Londonu je tada održan je prvi kongres Međunarodne komisije za kazneno pravo i kaznene zavode na kojem se raspravljalo o potrebi materijalne i moralne pomoći osobama koje izlaze iz zatvora. Za povijesni razvoj poslijepenalnog prihvata važan je i 1. kongres UN-a za suzbijanje kriminala u Ženevi 1955. godine. Tada se ukazivalo na važnost potrebu pružanja pomoći zatvorenicima nakon izlaska iz zatvora. Hrvatska je uglavnom pratila međunarodne dokumente, a pravni mehanizmi polazili su od temeljnih stajališta navedenih u međunarodnim dokumentima. Međutim, iako su u formalnom obliku zadovoljeni svi ključni sadržaji međunarodnih dokumenata, u praksi organizirana i strukturirana poslijepenalna pomoć nikada nije postojala, a i danas je daleko ispod standarda međunarodnih dokumenata u vidu provedbe (Šeparović, 2003; prema Knežević, 2008).

3.2 Zakonski i strateški okvir poslijepenalnog prihvata

Priprema za otpust te pomoć nakon otpusta definirani su Zakonom o izvršavanju kazne zatvora (ZIKZ). Pripremanje zatvorenika za otpust započinje nakon dolaska u kaznionicu ili zatvor. Zatvorenika se potiče da odgovorno sudjeluje u pripremi za otpust u kaznionici, odnosno zatvoru i izvan kaznionice, odnosno zatvora, a posebice da održava odnose s obitelji, kontaktira s tijelima državne vlasti, ustanovama i udrugama te osobama koje se organizirano bave integracijom zatvorenika u život na slobodi. Program pripreme za otpust i pomoći zatvoreniku upisuje se u njegov osobnik. Kaznionica, odnosno zatvor će najkasnije tri mjeseca prije otpusta uključiti zatvorenika u pojedinačni ili skupni savjetodavni rad s ciljem pripreme za izlazak iz kaznenog tijela. Vezano za pomoć nakon otpusta u ZIKZ-u se navodi da se zatvorenik nakon otpuštanja iz kaznionice, odnosno zatvora može obratiti nadležnom sucu izvršenja radi pružanja pomoći i podrške. Sudac izvršenja surađuje s nadležnim Centrom za socijalnu skrb (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/01, 67/01, 11/02, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 48/11,125/11, 56/13, 150/13).

Zakon o probaciji također spominje prihvata nakon otpusta. Probacijski poslovi obavljaju se s ciljem zaštite društvene zajednice od počinitelja kaznenog djela, njegove resocijalizacije i reintegracije u zajednicu utjecanjem na rizične čimbenike koji su povezani s činjenjem kaznenih djela, a od posebnog su interesa za Republiku Hrvatsku. Probacijski poslovi vezani za prihvata poslije otpusta opisani su u članku 28. Zakona o probaciji. Probacijski ured dužan je na zahtjev predsjednika vijeća za uvjetne otpuste izraditi procjenu uvjeta i rizika za prihvata zatvorenika u zajednici te utvrditi mogućnosti nastavka provođenja obveza utvrđenih pojedinačnim programom izvršavanja kazne zatvora (nastavak školovanja, nastavak liječenja ili odvikavanja od ovisnosti, nastavak drugih posebnih programa). Također, probacijski ured dužan je prikupiti i dostaviti obavijesti o mogućnosti smještaja i zapošljavanja zatvorenika po izlasku na slobodu (Zakon o probaciji, NN 143/12).

Kada govorimo o ovisnicima počiniteljima kaznenih djela te njihovom tretmanu i poslijepenalnom prihvatu svakako treba spomenuti Nacionalnu strategiju suzbijanja zlouporabe droga u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2012. do 2017. godine (u daljnjem tekstu Strategija). Ovaj dokument predstavlja okvir za djelovanje državnih institucija i organizacija civilnog društva na suzbijanju zlouporabe droga, prevenciji ovisnosti te pružanju pomoći ovisnicima o drogama i povremenim konzumentima droga kao i njihovoj okolini u prevladavanju teškoća s kojima se susreću zbog zlouporabe droga. Između ostalog, Strategija obuhvaća područja tretmana ovisnika u zatvorskom sustavu te rad s ovisnicima u probacijskom sustavu. Za ovisnike o drogama u zatvorskom sustavu važno je osigurati tretman ovisnosti po jednakim uvjetima kao i u sustavu javnog zdravstva te u tom smjeru, ukoliko je potrebno, predložiti izmjene i nadopune zakonskih propisa. Kako bi se to ostvarilo, potrebno je unaprijediti suradnju između ustanova za izvanbolničko liječenje ovisnosti i zatvorskog sustava te umrežiti zatvorski sustav s institucijama koje brinu o ovisnicima i provode liječenje u javnom zdravstvu. Zatvorski sustav treba omogućiti nastavak tretmana započetog na slobodi ali i unaprijediti poslijepenalni prihvata kroz bolju suradnju pravosudnog i zdravstvenog sustava. U skladu s navedenim posebni ciljevi Strategije u zatvorskom sustavu su (Nacionalna strategija suzbijanja zlouporabe droga u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2012. do 2017. godine):

1. Izraditi i primjenjivati Smjernice za tretman ovisnika u zatvorskom sustavu.
2. Osigurati ovisnicima dostupnost više programa.

3. Osigurati dovoljan broj stručnjaka za provedbu programa i potrebnu edukaciju svih službenika.
4. Sprječavati unos i manipulaciju psihoaktivnim sredstvima te unaprijediti i modernizirati tehničku opremu.
5. Pružati pomoć ovisnicima u reguliranju zdravstvenog osiguranja tijekom izdržavanja kazne.
6. Pripremati i poticati ovisnike na nastavak tretmana u zajednici nakon otpusta.
7. Suradivati s institucijama i organizacijama civilnog društva na svim razinama u razmjeni informacija, provedbi programa i pripremi poslijepenalnog prihvata.

U području rada s ovisnicima u probaciji, Strategija ističe važnost suradnje sa zajednicom s ciljem zaštite i smanjenja rizika od recidivizma kroz resocijalizaciju i reintegraciju počinitelja kaznenog djela u društvo, te kako bi se osiguralo poštivanje prava i potreba žrtve. Posebni cilj u sklopu probacijskog sustava je razvijati i osmišljavati probacijske poslove za osuđene počinitelje kaznenih djela s problemom zlouporabe droga u svrhu liječenja ovisnosti, uključivanja u programe rehabilitacije i njihove društvene reintegracije.

Iako strategije i zakonski propisi detaljno propisuju kako bi trebao izgledati proces izlaska na slobodu, u praksi još uvijek postoji mnogo prostora za usklađivanje i napredak. Praksa je trenutno takva da se usmjerava na jako puno administrativnih poslova i „odrađivanje“ onoga što se po službenoj dužnosti mora napraviti. Kazneno tijelo kontaktira Centar za socijalnu skrb prema mjestu prebivališta zatvorenika tri mjeseca prije otpusta na slobodu. Prema potrebi osobe se nakon izlaska na slobodu uključuju u nastavak tretmana u Klubovima liječenih alkoholičara (KLA) te Klubovima liječenih ovisnika (KLO). Nerijetko se nastavak tretmana svede samo na redovne kontrole prisustva sredstava ovisnosti u zdravstvenim ustanovama prema mjestu prebivališta ili boravišta koje su određene uz uvjetni otpust. Prije izlaska na slobodu nadležni probacijski ured provjerava da li je obitelj spremna prihvatiti zatvorenika nakon otpusta te ima li zatvorenik osiguran smještaj po izlasku na slobodu. Ako se osoba ne može vratiti u obitelj ili ukoliko nema osiguran smještaj poduzimaju se potrebne mjere pronalaska smještaja. Sve to još uvijek nije dovoljno da bi poslijepenalni prihvata bio uspješan te kako bi se ostvarila njegova svrha. Svakako je potrebno u budućnosti težiti poboljšanju i što većem usklađivanju zakonskih propisa s praksom.

3.3 Probacijski sustav i poslijepenalni prihvat

Probacija se u Hrvatskoj počinje razvijati 2009. godine, a prvi uredi s radom započinju 2011. godine. U samim početcima probacijska služba radila je s počiniteljima lakših kaznenih djela kroz izvršavanje sankcija uvjetne osude sa zaštitnim nadzorom i rada za opće dobro na slobodi. U 2013. godini opseg posla probacijske službe proširuje se na uvjetno otpuštene zatvorenike pa tako obuhvaća sve veći broj počinitelja težih kaznenih djela i kriminalnih povratnika (Maloić, 2015). Ako obratimo pozornost na svrhu obavljanja probacijskih poslova (Zakon o probaciji, 2012., čl.2., st 1.), vidimo da je primarni cilj zaštita zajednice od počinitelja kaznenog djela te njegova resocijalizacija i reintegracija u zajednicu, utjecanjem na rizične čimbenike povezane s činjenjem kaznenih djela. Osim toga, za obavljanje probacijskih poslova predviđa se zapošljavanje prvenstveno pomažućih profesija što upućuje na važnost i potrebu da se s počiniteljima kaznenih djela provode aktivnosti usmjerene na njihovu rehabilitaciju i socijalnu integraciju (Maloić, 2015).

U procesu izvršavanja sankcija te socijalne reintegracije zatvorenika važno je da institucije, kao što su policija, centri za socijalnu skrb, pravosudni sustav, zatvorski sustav i probacijska služba, ne djeluju individualno i svatko za sebe. U literaturi se ističe kako nije bit u provođenju pojedinog programa (ili pojedinih programa), već u suradnji, odnosno u ostvarivanju maksimalno mogućeg u okviru partnerstva svih koji mogu doprinijeti učinkovitosti procesa (Byrne, Taxman i Young, 2002, Petersilia, 2004; prema Maloić, Rajić, Mažar, 2015). Kako bi priprema za izlazak na slobodu i poslijepenalni prihvat bili što uspješniji vrlo je važna kvalitetna suradnja probacijskog sustava s ostalim sustavima, a prije svega zatvorskim sustavom, centrima za socijalnu skrb i policijom.

3.3.1 Suradnja probacijskog i zatvorskog sustava

Pitanje suradnje probacijskog i zatvorskog sustava aktualno je u svijetu zadnjih nekoliko desetljeća dok se u Hrvatskoj pojavljuje tek s početkom rada probacijskih službi 2011. godine. Razlog što je toliko vremena trebalo da se pokrene pitanje suradnje navedenih sustava leži u činjenici da je zatvorski sustav primarno usmjeren na izoliranje počinitelja u penalnim ustanovama dok se probacijski sustav usmjerava na njihovo praćenje i kontrolu u zajednici. Kazna zatvora temelji se na oduzimanju slobode počinitelju kaznenog djela, međutim sve se više naglašava da to nikako ne smije dovesti do prekida veza sa društvenom zajednicom u koju

se počinitelj vraća nakon odslužene kazne. Ističe se važnost održavanja kontakta počinitelja i zajednice, a posebno se zagovaraju progresivni sustavi izvršavanja kazne zatvora i postupni povratak zatvorenika u zajednicu (Kanduč, 1996; Tigges, 2011; prema Maloić, Rajić i Mažar, 2015). Probacijska služba na određeni način predstavlja trajnu poveznicu zatvorenika sa zajednicom kroz usmjeravanje i pomoć u socijalnoj integraciji tijekom i nakon izdržavanja kazne. Kazna zatvora ne predstavlja posljedicu samo za počinitelja, već utječe i na njegovu obitelj, kao i na zajednicu u kojoj je počinitelj živio i u koju će se vratiti (Martynowicz i Quigley, 2010; Maloić, 2013; prema Maloić, Rajić i Mažar, 2015). Aktivnosti probacijske službe mogu koristiti i članovima obitelji počinitelja kaznenog djela, kao i žrtvi i obitelji žrtve. Na području Europe danas se sve više ističe korist suradnje probacijskog i zatvorskog sustava, odnosno njihovog koordiniranog i međusobno nadopunjujućeg načina rada. Ukoliko je cilj ostvariti rehabilitaciju i socijalnu integraciju počinitelja kaznenog djela, suradnja probacijskog i zatvorskog sustava nije samo preporuka već i potreba (Maloić, Rajić i Mažar, 2015). U travnju 2013. godine potpisan je poseban sporazum između Europske organizacije za probaciju (eng. Confederation of European Probation - CEP) i Europske organizacije za zatvorske sustave (eng. European Organisation of Prison and Correctional Services EuroPris), u svrhu dugoročne strukturne suradnje, ostvarivanja kontinuiteta i veće učinkovitosti u radu s počiniteljima kaznenih djela i zajedničkog rada s ciljem unaprjeđivanja izvršavanja sankcija na europskom području (Maloić i sur., 2015).

Komunikacija probacijskog i zatvorskog sustava odvija se na dvije razine: (1) razvoj suradnje općenito i (2) suradnja vezano uz rad s pojedinim počiniteljem kaznenog djela. U okviru prve razine posebno su značajni sastanci predstavnika ovih dvaju sustava. Suradnja na drugoj razini prvenstveno se odnosi na razmjenu informacija vezano uz pojedinog počinitelja kaznenog djela u okvirima izvršavanja kazne zatvora i obavljanja probacijskih poslova s ciljem što uspješnije rehabilitacije i socijalne integracije. Informacije koje se razmjenjuju uglavnom se odnose na pogodnosti izlaska, prekid kazne i uvjetni otpust (Maloić i sur., 2015).

O tome da se u Hrvatskoj radi na povezivanju probacijskog i zatvorskog sustava možemo vidjeti prema ustrojstvu Ministarstva pravosuđa unutar kojeg zatvorski sustav i probacija djeluju u okviru iste upravne organizacije – Uprave za zatvorski sustav i probaciju. Spajanje navedenih sustava u organizacijsku cjelinu svakako je važan preduvjet daljnjoj suradnji i povezivanju. Pored razmjene informacija među sustavima, iz primjera stranih iskustava korisnim se smatra i rad probacijskih službenika s počiniteljima kaznenih djela već tijekom izvršavanja kazne zatvora pa se u tom smjeru ulažu naponi i u Hrvatskoj. Od druge

polovice 2013. godine, u okviru pripreme za uvjetni otpust, penalna ustanova može zatvorenika tijekom korištenja pogodnosti izlaska uputiti na razgovor s probacijskim službenikom u probacijski ured. Trenutačno probacijski i zatvorski sustav zajednički provode Pilot projekt „Inicijalna procjena koristi rada probacijskog službenika u zatvoru“. Navedeni projekt otvara mogućnost uspostave kontakta probacijskog službenika sa zatvorenikom još dok je on u zatvoru ili kaznionici na izdržavanju kazne (Izvešće o radu probacijske službe za 2016. godinu). U pripremi je Pilot projekt „Priprema zatvorenika za uvjetni otpust u suradnji zatvorskog sustava i probacijske službe“ koji se temelji na suradnji zatvorskog i probacijskog sustava sa ostalim sustavima važnim za kvalitetnu i učinkovitu rehabilitaciju i resocijalizaciju počinitelja kaznenih djela (<https://pravosudje.gov.hr/sudovi-drzavno-odvjetnistvo-policija-zatvorski-sustav-centri-za-socijalnu-skrb-nevladine-organizacije-akademski-zajednica-sluzba-za-podrsku-zrtvama-i-svjedocima/14688>).

Unatoč aktualnim pozitivnim primjerima, razvoj suradnje probacijske službe i zatvorskog sustava tekao je prilično usporeno a na to je svakako utjecala gospodarska kriza u zemlji. Zakon o probaciji (Narodne novine, br. 143/12) koji je na snagu stupio 1. siječnja 2013. godine suzio je opseg poslova probacijske službe na način da je isključio organizaciju poslijepenalnog prihvata i obvezu rada probacijske službe s obitelji počinitelja kaznenog djela te sa žrtvom i obitelji žrtve, što je bilo predviđeno ranijim Zakonom o probaciji (NN 153/09). Pretpostavka je da je ekonomska kriza usporila rast kadrovskih kapaciteta probacijske službe, te tako onemogućila razvoj i širenje probacijskih poslova. Također, zapošljavanje otpuštenih zatvorenika izuzetno je otežano zbog velike stope nezaposlenosti u društvu pa su oni često usmjereni na ostvarivanje materijalnih prava putem sustava socijalne skrbi. Kao jedan od mogućih problema nameće se i potencijalna kompetitivnost probacijskog i zatvorskog sustava oko materijalnih resursa koje osigurava Ministarstvo pravosuđa za izvršavanje kaznenopravnih sankcija i mjera, a što je djelomice povezano i s trenutno vrlo ograničenim resursima oba sustava u okviru dugotrajne ekonomske krize u državi (Maloić i sur., 2015).

3.3.2 Suradnja probacijskog sustava i sustava socijalne skrbi

Probacijski sustav i sustav socijalne skrbi imaju uvid u različite aspekte života počinitelja kaznenih djela pa tako i raspolažu informacijama iz više izvora. Na razini Europske Unije još uvijek ne postoji zajednička regulativa o socijalnoj zaštiti budući da je više država smatralo kako bi s obzirom na različite tradicije i specifične okolnosti svake zemlje, države

članice trebale samostalno uređivati područje nacionalne politike. Probacijske službe u Europi uspostavljaju suradnju s pružateljima različitih socijalnih usluga ovisno o vrsti probacijskog posla, fazi postupanja s počiniteljem te ovisno o cilju koji se želi postići i potrebama počinitelja. S obzirom na različitosti u strukturi europskih probacijskih sustava i poslova koje obavljaju te na raznolikost pružanja usluga u socijalnoj skrbi postoji mnogo modela suradnje ovih dvaju sustava. Također, probacijski sustav i socijalna skrb drugačije su se razvijali u različitim europskim zemljama. U anglosaksonskim zemljama pružanje probacijskih i socijalnih usluga započelo je i razvijalo se u okviru nevladinog sektora pa je postupno prelazilo u nadležnost državnih institucija. U Hrvatskoj je situacija obrnuta, probacijski poslovi obavljaju se u okviru državnog sektora dok su socijalne usluge organizirane u okviru državnih institucija, a tek u zadnje vrijeme nešto više se razvija društveni sektor. Ono što je zajedničko probacijskom sustavu i sustavu socijalne skrbi u Hrvatskoj su neke od vrijednosti prema kojima usmjeravaju svoje djelovanje - humanost, dobrobit pojedinca, socijalna uključenost pojedinca, socijalna sigurnost i dobrobit zajednice. Navedene zajedničke vrijednosti predstavljaju dobar temelj za uspješnu suradnju (Maloić i Rajić, 2012).

Suradnja probacijskog sustava sa sustavom socijalne skrbi od velike je važnosti budući da u etiologiji kriminalnog ponašanja često nailazimo na socijalnu komponentu. Počinitelji kaznenih djela kao i žrtve kaznenih djela često su osobe kojima je potrebna socijalna zaštita zbog ugrožene egzistencije, invaliditeta, psihičkih bolesti, a posebno kada se radi o starim i nemoćnim osobama, djeci i mlađim punoljetnicima. Radi se o vrlo raznolikoj populaciji koja uključuje nezaposlene, beskućnike, pripadnike manjinskih skupina i slično. Za njih je karakteristično da su nedovoljno uporni, nepovjerljivi i skloni različitim oblicima neadekvatnog ponašanja, njihovi osobni resursi su suženi, a često nisu dovoljno informirani ili su nezainteresirani za korištenje mogućnosti resursa u zajednici. Obitelji počinitelja postaju korisnici usluga socijalne skrbi zbog različitih problema (partnerski/obiteljski problemi, nedostatak materijalnih sredstava, djeca koja manifestiraju poremećaje u ponašanju i sl.) koji se javljaju neovisno o tome da li je kazneno djelo počinjeno u obitelji ili izvan nje. Članovi obitelji mogu istovremeno biti i žrtve kaznenog djela, na primjer kada se radi o obiteljskom nasilju ili zlostavljanju i zanemarivanju djece. U obje situacije obitelj postaje korisnik sustava probacije i socijalne skrbi (Maloić i Rajić, 2012). Mullender (1996; prema Maloić i Rajić, 2012) navodi da je potreba zajedničkog pristupa i koordiniranja aktivnosti sustava socijalne skrbi i probacije posebno prisutna kod obiteljskog nasilja, kaznenih djela počinjenih na štetu djece i maloljetnika te kada je činjenje kaznenih djela povezano sa siromaštvom i socijalnom

isključenošću te alkoholizmom i ovisnosti o drogama. Suradnja socijalne skrbi i probacije moguća je i na području restorativne pravde koja polazi od toga da počinitelj, žrtva i zajednica zajedno riješe konflikte i poprave štetu koja je nastala počinjenjem kaznenog djela (Maloić i Rajić, 2012).

U aktualnoj praksi centri za socijalnu skrb najčešće pružaju pomoć počiniteljima kaznenih djela s nedovoljnim materijalnim resursima, bez riješenog stambenog pitanja te kod narušenih obiteljskih odnosa (<https://pravosudje.gov.hr/sudovi-drzavno-odvjetnistvo-policija-zatvorski-sustav-centri-za-socijalnu-skrb-nevladine-organizacije-akademska-zajednica-sluzba-za-podrsku-zrtvama-i-svjedocima/14688>). Kod takvih situacija centar za socijalnu skrb ima određeni raspon usluga koje mogu pomoći osobi da se nakon izvršene kazne zatvora što lakše ponovno integrira u zajednicu čime se istovremeno štiti i počinitelj kaznenog djela i zajednica.

3.3.3 Suradnja probacijskog sustava i policije

Probacijski sustav i policija imaju zajedničke temeljne ciljeve djelovanja, a to su prevencija kriminaliteta i zaštita zajednice. Iako je ista filozofija u podlozi djelovanja, različiti su načini realizacije koje koriste navedena dva sustava. Policija se uglavnom bavi prevencijom i detekcijom kriminaliteta tj. počinitelja dok se probacija usmjerava na mjere i intervencije koje za cilj imaju osigurati da počinitelj u budućnosti više ne čini kaznena djela. Iako imaju različite perspektive djelovanja, povezanost ciljeva otvara prostor zajedničkom radu i suradnji između probacije i policije. Suradnju je potrebno uspostaviti na svim razinama od ministarstva pa sve do rada „na terenu“. Zajedničkim djelovanjem kroz kvalitetnu komunikaciju, dijeljenje resursa i timsko rukovođenje postiže se veća učinkovitost na obostranu korist, bolja percepcija djelovanja u javnosti te u konačnici i smanjenje kriminala i veća sigurnost zajednice što je temeljni cilj oba sustava (Kovčo – Vukadin, Maloić, Rajić, 2012).

Razmjena informacija između probacijske službe i policije može biti obostrano korisna. Policija posjeduje informacije koje su korisne za probaciju kao npr. kriminalna povijest osobe, podaci o boravištu/prebivalištu, prijave/ privođenja i slično. Navedene informacije služe za izradu kvalitetne procjene rizika koja olakšava predlaganje prikladne sankcije i njeno kvalitetno izvršavanje. S druge strane, probacijska služba može policiji pribaviti informacije koje su im nedostupne. Iskustva su pokazala da probacijski službenici u nekim situacijama lakše dolaze do

informacija o boravištu tražene osobe, a ponekad uspijevaju i u ostvarivanju kontakta i uvjeravanju osobe da dođe na sud. Takva iskustva tumače se većom spremnošću okoline da informacije otkriju osobi koja nije u policijskoj odori. Osim razmjene informacija, suradnja policije i probacije moguća je kroz zajednički pojačani nadzor kod izvršavanja sankcija/mjera/obveza u zajednici, pogodnosti izlaska iz zatvora/kaznionice ili uvjetnog otpusta. Za počinitelje kaznenih djela kod kojih se procijeni potrebnim i korisnim, probacijska služba može obavijestiti policiju o uvjetima pod kojima se neka osoba nalazi na probaciji, a policija može povratno obavijestiti probaciju ukoliko ima saznanja o kršenju tih uvjeta (Kovčo – Vukadin i sur., 2012).

U Hrvatskoj se suradnja između policije i probacijske službe odvija u okviru Protokola o suradnji Ministarstva pravosuđa, Sektora za probaciju i Ministarstva unutarnjih poslova te Ravnateljstva policije u izvršavanju probacijskih poslova, od 2013. godine. Ključni dio ove suradnje je pravovremena razmjena informacija o visokorizičnim počiniteljima kaznenih djela, počiniteljima kod kojih postoji sumnja na počinjenje novog kaznenog djela, ili kada postoje podaci o mogućoj ponovnoj ugroženosti žrtve kaznenog djela ili zajednice u cjelini (<https://pravosudje.gov.hr/sudovi-drzavno-odvjetnistvo-policija-zatvorski-sustav-centri-za-socijalnu-skrb-nevladine-organizacije-akademska-zajednica-sluzba-za-podrsku-zrtvama-i-svjedocima/14688>).

3.3.4 Uloga probacijskog sustava u poslijepenalnom prihvatu ovisnika

Probacijska služba radi s počiniteljima širokog raspona kaznenih djela koji imaju svoje specifične karakteristike, a među njima su svakako i ovisnici. Ukoliko ovisnike promatramo kao odvojenu skupinu počinitelja možemo izdvojiti neke karakteristike – često su povratnici u činjenju kaznenih djela, stigmatizirani i socijalno marginalizirani te narušenih odnosa s obitelji i širom zajednicom. Rad s ovisnicima nosi neke svoje specifičnosti koje otežavaju proces rehabilitacije, na primjer ovisnička/kriminalna supkultura, životni stil usmjeren na drogu te diskriminacija ovisnika u društvu i nakon prestanka uzimanja droge (Bucham, 2006: prema Maloić i Mažar, 2014). Nadalje, počinitelji kaznenih djela koji imaju problem s ovisnošću često odbijaju suradnju, ulažu minimum osobnog angažmana te naginju različitim manipulacijama. Najveći problem predstavljaju ovisnici uključeni u probaciju koji pokazuju malo motivacije za promjenu ili opće ne žele tretman iako bi im on koristio (Maloić, Mažar, 2014).

Nacionalnom strategijom suzbijanja zlouporabe droga u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2012. do 2017. godine pored ostalih ciljeva, definiran je razvoj i osmišljavanje probacijskih poslova za počinitelje kaznenih djela s problemom zlouporabe droga, u svrhu liječenja ovisnosti, uključivanja u programe rehabilitacije i njihove društvene reintegracije. Nacionalnim akcijskim planom suzbijanja zlouporabe droga za razdoblje od 2015. do 2017. godine u tom smjeru istaknuta su tri cilja: (1) Unaprjeđivanje neposrednog rada probacijskih službenika s ovisnicima u okviru probacijske službe, (2) Unaprjeđivanje cjelokupnog rada s ovisnicima u okviru probacijskih mjera i sankcija u zajednici, (3) Prikupljanje i sustavna analiza podataka vezanih uz ovisničko ponašanje u okviru probacijskih mjera i sankcija.

Probacijske službe u današnje vrijeme imaju dvostruku ulogu – s jedne strane njihov je zadatak nadzirati počinitelja kaznenog djela u ispunjavanju i poštivanju onog što mu je određeno u okviru probacije, dok je s druge strane vrlo važno da ih se motivira, usmjerava i potiče u procesu resocijalizacije (Kalmthout i Durnescu, 2009; prema Maloić i Mažar 2014). Kada govorimo o ovisnicima u probaciji važno je istaknuti rezultate istraživanja koji su pokazali da ne postoji dokaz učinkovitosti mjera intenzivnog nadzora i kontrole već upravo suprotno, takvo postupanje umjesto do socijalne integracije počinitelja dovodi do zatvorske kazne (Burk, Gelb i Horowitz, 2007, Whitehead, 2008, McNeill i Weaver, 2010; prema Maloić i Mažar, 2014). Učinkovitima su se pokazale aktivnosti i intervencije koje uz nadzor sadrže i tretmanski dio te određenu razinu motivacije i upornosti ovisnika za sudjelovanje u terapijskim i drugim programima koji su im potrebni (Marlowe, 2002; prema Maloić i Mažar, 2014).

Anglin i Hser (1991, prema Anglin i sur., 1998) naglašavaju 4 značajke bitne za tretmanske programe namijenjene ovisnicima koji se na tretman upućuju u okviru zakonske obveze:

- 1.) Adekvatna duljina intervencija - prema istraživanjima idealan tretman trajao bi od 3 do 9 mjeseci i trebao bi uključivati nekoliko epizoda primarnog tretmana, naknadne skrbi i relapsa.
- 2.) Visoka razina strukturiranosti - prve faze tretmana trebale bi uključivati smještaj ili učestalo testiranje na droge; ostale usluge trebale bi biti omogućene prema individualnim potrebama (psihološke/psihijatrijske usluge, radno osposobljavanje, obrazovanje).
- 3.) Fleksibilnost programa - povremeno uzimanje droge ne mora značiti i ozbiljni poremećaj/prekid cijelog procesa liječenja. Procjenu je potrebno napraviti individualno, a na uočavanje relapsa treba reagirati bez odgode povratkom na detoksikaciju ako je potrebno ili prebacivanjem na intenzivniju razinu tretmana.

4.) Redovita evaluacija - u svrhu utvrđivanja razina učinkovitosti i detektiranja promjena u ciljanoj populaciji, najbolje od strane vanjskog evaluatora.

Za procjenu kriminogenih rizika i potreba probacijske službe imaju zajednički instrument – Sustav procjene počinitelja (SPP). Najveći dio SPP-a obuhvaća čimbenike za koje je istraživanjima potvrđeno da mogu biti prediktori ponovnog počinjenja kaznenog djela i rizika nanošenja ozbiljne štete: smještaj, obrazovanje, zaposlenje i obuka, financije, osobni odnosi, životni stil i društvo, zlorporaba droga, zlorporaba alkohola, emocionalna prilagodba, razmišljanje i ponašanje te stavovi. Kao najsnažniji dinamički čimbenici rizika u inozemnoj se literaturi navode smještaj i zlorporaba droga (Ricijaš, 2010; prema Maloić i Mažar, 2014). Sustav procjene počinitelja probacijskom službeniku omogućava procjenu: (1) vjerojatnosti ponovnog počinjenja kaznenog djela (niska, srednja, visoka), (2)) rizika nanošenja ozbiljne štete (nizak, srednji, visok, vrlo visok), (3) čimbenika na koje je potrebno utjecati kao što je na primjer zlorporaba sredstava ovisnosti (Maloić i Mažar, 2014).

U okviru provođenja pojedinačnog programa ovisnik treba redovito prisustvovati sastancima sa svojim probacijskim službenikom, odlaziti na tretmane i pristati na redovna i izvanredna testiranja na droge te surađivati u okviru svih aktivnosti predviđenih pojedinačnim programom postupanja. Ovisnici o drogama imaju složene potrebe koje uključuju smještaj, izobrazbu, radno osposobljavanje i zapošljavanje, zdravstveno zbrinjavanje i pomoć obiteljima. Upravo je zbog složenosti i opsega njihovih potreba važna sveobuhvatna procjena te partnerstvo i suradnja između različitih državnih i civilnih institucija i organizacija (Maloić i Mažar, 2014).

3.4 Suradnja s institucijama i organizacijama civilnog društva

S ciljem podizanja kvalitete provedbe pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora, provedbe posebnih programa tretmana u zatvorima, kaznionicama i odgojnim zavodima te organizacije poslijepenalnog prihvata zatvorenika i maloljetnika, zatvorski sustav surađuje s tridesetak različitih organizacija civilnog društva čiji programi i aktivnosti pokrivaju različita područja rada. Organizacije su navedene u Izvješću o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2016. godinu, a u daljnjem tekstu navest ćemo neke od njih koje su značajne za poslijepenalni prihvata ovisnika:

U području rada s ovisnicima o drogama i alkoholu, sudjelovanja u rehabilitaciji zatvorenika ovisnika te poslijepenalnog prihvata i tretmana ovisnika: "Dom za ovisnike Zajednica Susret",

"Terra", "Stijena", "Ne-ovisnost", "Zajednica Papa Ivan XXIII", "Institut", "Hrvatski savez klubova liječenih alkoholičara", "Udruga za kreativni socijalni rad", „Liga za prevenciju ovisnosti“.

U području povećanja zapošljivosti i smanjivanja socijalne uključenosti: "Pet plus", „Korak po korak“, „Roditelji u akciji – RODA“

U području prevencije infektivnih bolesti: "HEPATOS Rijeka" i "HULOH Hepatos".

Što se tiče ovisnika, Izvještaj iz 2015. godine posebno ističe suradnju s „Domom za ovisnike Zajednica Susret“, s kojom je 2009. godine sklopljen Sporazum o suradnji na projektu psihosocijalne rehabilitacije zatvorenika ovisnika tijekom uvjetnog otpusta te suradnju s Hrvatskim savezom klubova liječenih alkoholičara, s kojim je u siječnju 2015. godine sklopljen Sporazum o suradnji u provođenju psihosocijalnog tretmana zatvorenika ovisnika o alkoholu.

Većina udruga surađuje sa zatvorskim sustavom duži niz godina, a programi i projekti koji se provode financirani su do 2016. godine isključivo iz izvora izvan Ministarstva pravosuđa, s obzirom da u proračunu ovog Ministarstva nije postojala stavka za financiranje aktivnosti udruga (Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2016. godinu). Uprava za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa 2014. godine pokrenula je inicijativu da se zatvorski sustav poveže s Uredom za udruge Vlade Republike Hrvatske s ciljem da se pronađu rješenja i mogućnosti za sudjelovanjem zatvorskog sustava u raspisivanju natječaja i podjeli lutrijskih sredstava za projekte udruga kojima su ciljna skupina zatvorenici (Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2015. godinu).

U 2016. godini Uprava za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa po prvi je puta sudjelovala u raspodjeli dijela prihoda od igara na sreću za organizacije koje se bave socijalnom i humanitarnom djelatnošću. Iz navedenog je proizašla bolja i ravnomjernija zastupljenost programa i aktivnosti određenih područja rada sa zatvorenicima u skladu s procijenjenim potrebama. Opći cilj natječaja bilo je unaprjeđenje i pružanje potpore provođenju pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora i odgojne mjere, a kao posebni ciljevi su navedeni: provođenje programa koji su usmjereni promicanju i unapređivanju tretmanskog rada sa zatvorenicima i maloljetnicima; provođenje programa usmjerenih očuvanju obiteljskih veza te održavanju kontakata djece s roditeljima zatvorenicima i maloljetnicima; razvoj socijalnog poduzetništva unutar zatvorskog sustava i priprema poslijepenalnog prihvata za zatvorenike i maloljetnike. Na temelju provedenog Natječaja dodijeljena su sredstva za provođenje 14 projekata u trajanju do 12 mjeseci i 15 programa u trajanju do 36 mjeseci. U daljnjem tekstu

navest će se organizacije i njihovi programi/projekti u područjima koja su povezana sa poslijepenalnim prihvatom i ovisnicima kao počiniteljima kaznenih djela (Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2016. godinu).

U području potpore realizaciji programa tretmana sa specifičnim skupinama zatvorenika i pripremi za nastavak tretmana na slobodi financijska sredstva za programe i projekte dobile su sljedeće organizacije: „Ambidekster klub“ s programom „Trening socijalnih vještina u zatvorskom sustavu“; „Hrvatsko udruženje za bihevioralno-kognitivne terapije“ s programom „Ostavi ljutnju iza rešetaka“ i projektom „Mindfulness“; „Udruga za kreativni socijalni rad“ s programom „Psihosocijalni tretman ovisnika zatvorenika“; Udruga „Zajednica stručnost i multidisciplinarnost“ s projektom „Praktikum Mindfulness usredotočena svjesnost“; „Hrvatski savez klubova liječenih alkoholičara“ s programom „Uspješna edukacija za uspješnu rehabilitaciju - program edukacije stručnjaka u suzbijanju alkoholizma“.

U području pripreme poslijepenalnog prihvata zatvorenika i maloljetnika sredstva su dodijeljena sljedećim organizacijama: „Kršćanski centar za pomoć i rehabilitaciju ovisnika i obitelji Stijena“ s projektom „Posljednji izazov“; Udruga „Terra“ s programom „Jačanje osobnih kapaciteta zatvorenika za uspješnu reintegraciju u društvo“; Udruga za pomoć djeci i mladeži „Osmijeh“ s projektom „Podrška u integraciji“; „Zajednica Papa Ivana XXIII“ s projektom „Biram ispravan put“; Udruga „Humanum“ s projektom „Ritmom tržišta“; Centar za inkluzivne potpore „Idem“ s programom „Psihosocijalna podrška zatvorenicima, njihovim partnerima i djeci“; Liga za prevenciju ovisnosti s projektom „Restart - resocijalizacijom do prevencije“; „Udruga za kreativni socijalni rad“ s projektom „Na tvojoj strani 0.1“

3.5 Primjeri dobre prakse poslijepenalnog prihvata u svijetu

Na svjetskoj razini postoje različiti programi pružanja poslijepenalne pomoći bivšim zatvorenicima. Primjeri dobre prakse drugih zemalja mogu poslužiti kao dobro polazište za unaprjeđenje postojeće prakse u Hrvatskoj, posebno ukoliko postoje podaci o njihovoj uspješnosti. Ukoliko bi se išlo u smjeru integriranja određenog inozemnog programa u naš sustav važno je obratiti pozornost na eventualne razlike u pogledu potreba korisnika i kulturoloških razlika te maksimalno prilagoditi program. U daljnjem tekstu prikazat će se nekoliko programa koji se provode u svijetu, a čije aktivnosti su usmjerene na pripremu za izlazak i poslijepenalni prihvata počinitelja kaznenih djela. Cilj opisanih programa je olakšati bivšim zatvorenicima prilagodbu na slobodu te im omogućiti uspješnu reintegraciju u zajednicu.

3.5.1 „Kuće na pola puta“ (eng. Halfway houses)

„Kuće na pola puta“ počele su se pojavljivati 60ih godina prošlog stoljeća kako bi odgovorile na potrebe različitih skupina kao što su uvjetno otpušteni osuđenici, osobe s kroničnim poremećajima mentalnog zdravlja i ovisnici o alkoholu i drogama. Organizacija ovakvog oblika pružanja usluga u zajednici počela je u Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi te se kasnije proširila na europske zemlje. U okviru poslijepenalnog prihvata kuće na pola puta zamišljene su kao oblik stambene pomoći bivšim osuđenima po izlasku iz penalne ustanove na način da im se pruži smještaj u polustrukturirane uvjete koje moraju poštovati (Lars i Laranjeira, 2008). Ovakve ustanove omogućavaju strukturirani i kontrolirani boravak u kombinaciji sa slobodom onih koji u njima borave da ostvare zaposlenje i uključe se u dostupne aktivnosti unutar zajednice. U svojoj osnovi ovakvi objekti istovremeno pružaju nadzor i potiču resocijalizaciju i povratak u zajednicu. Od korisnika se zahtijeva da se strogo pridržavaju pravila kojima se regulira njihovo ponašanje (na primjer s kime se mogu družiti, gdje mogu putovati te pridržavanje „policijskog sata“). Izlasci su dopušteni samo radi odlaska na posao, u školu, ako su zaslužili izlaz ili u slučaju da idu na dozvoljene aktivnosti. Nakon što pronađu zaposlenje korisnici mogu djelomično sudjelovati u otplati troškova programa. Ukoliko krše pravila ili ponovno počine kazneno djelo osobe se isključuju iz programa i vraćaju u penalnu ustanovu. Korisnici također imaju obvezu prisustvovati tretmanima koji im se nude unutar objekta pa se tako mogu uključiti u savjetovanja vezano za ovisnost i bolesti mentalnog zdravlja

te općeobrazovna i strukovna osposobljavanja za rad ovisno o svojim potrebama. Kroz ovakav oblik prihvata nakon otpusta počinitelji kaznenih djela prihvaćaju nove društvene norme te razvijaju prosocijalne stavove i ponašanja. U konačnici, cilj je rehabilitacija i resocijalizacija počinitelja na način da on postane osoba koja se ponaša u skladu sa zakonom i pozitivno doprinosi svojoj zajednici (Routh i Hamilton, 2015).

Upućivanje u kuće na pola puta najčešće se određuje od strane suca tijekom sudskog procesa na preporuku zatvorske ili probacijske službe. Osim od strane suca osoba može na vlastitu inicijativu zatražiti smještaj i u tom slučaju snosi pune troškove boravka. Kuće na pola puta mogu biti u vlasništvu organizacija civilnog društva ili države (Ministarstvo pravosuđa). Na samom početku sklapaju se ugovori s osobljem te se dogovaraju ciljevi koje je potrebno ostvariti za uspješnu reintegraciju u zajednicu. Redovito pohađanje sastanaka i praćenje napretka sastavni su dio oporavka. Najčešće se u ovim ustanovama provodi program 12 koraka koji uz redovite sastanke pomaže korisnicima vratiti izgubljeno samopouzdanje kako bi se što uspješnije ponovno integrirali u zajednicu i kako bi se u konačnici smanjio recidivizam. Često se naglašavaju elementi vjere i duhovnosti kao važni elementi na putu do oporavka (http://www.integritywayflorida.com/halfway_house_articl/processes-and-procedures-of-a-court-ordered-halfway-house/).

Ovakva praksa prihvata osuđenika po otpustu iz zatvora ili kaznionice pokazala se izrazito uspješnom i korisnom u procesu prijelaza iz ustanove u zajednicu (Heine, 2008; prema Maloić, Rajić i Mažar, 2015). Posebno se ističe učinkovitost kod programa baziranih na RNR modelu (Risk Need Responsivity model) koji omogućava procjenu počinitelja s ciljem odabira tretmana koji odgovara njihovim rizicima i potrebama (Clear i Schrantz, 2011; Bouffard, MacKenzie, i Hickman, 2000; Lowenkamp i Latessa, 2005; Lowenkamp, Latessa, i Smith, 2006; Ostermann, 2009; Taxman, Rexroat, Shilton, Mericle, i Lerch, 2010; White, Mellow, Englander i Ruffinengo, 2011; prema Routh i Hamilton, 2015).

S druge strane postoje problemi i teškoće s realizacijom poslijepenalnog prihvata u vidu nastavka tretmana u kućama na pola puta. Prije svega probleme predstavlja lokalna zajednica koja često ne želi takve kuće u svom okruženju pa je teško pronaći adekvatan prostor za provedbu ovakve vrste tretmana. U SAD-u problem se javlja zbog nastojanja da se smanji broj populacije u zatvorima pa se velik broj osuđenika upućuje u kuće na pola puta neovisno u stupnju rizika. Uz povećan broj korisnika često se događa da ustanova nema dovoljan broj profesionalnog i educiranog osoblja pa izbijaju incidenti. Budući da vlasnici ovakvih objekata

moгу biti i privatne osobe nije rijetkost da ugovori ne zadovoljavaju osnovne standarde a glavni cilj je zarada umjesto rehabilitacije korisnika. U posljednje vrijeme sve se više raspravlja o tome da kuće na pola puta ne smanjuju recidivizam. Studija u Pennsylvaniji je pokazala da unatoč velikoj količini materijalnih sredstava koja se ulaže u javne i privatne kuće na pola puta stopa recidivizma poslije završenog programa i dalje je veća nego kod osuđenika koji odsluže kaznu zatvora u cijelosti. Stopa recidivizma CEC-a (Community Educational Center), organizacije koja posjeduje 30 posto svih kuća na pola puta diljem svijeta, iznosi čak 67 posto. Također, pokazalo se da su uvjeti stanovanja u ovakvim objektima neadekvatni – previše korisnika smješta se u premalo prostora, a vlasnici često zapošljavaju vrlo mlade i neiskusne ljude da vode objekt pa dolazi do kršenja pravila. (<https://tcf.org/content/commentary/when-jail-is-the-better-option-the-failure-of-halfway-houses/>).

Unatoč problemima koji se javljaju, kuće na pola puta predstavljaju veliki potencijal za uspješnu reintegraciju. Sama ideja objekta u kojem osoba ima određenu količinu slobode uz nadzor je svakako značajna za poslijepenalni prihvata. Važno je adresirati probleme i njihove uzroke i kretati se u smjeru potencijalnih rješenja. Prije svega treba senzibilizirati javnost i educirati lokalnu zajednicu o teškoćama s kojima se susreću bivši zatvorenici. Uključivanje zajednice i njenih resursa u resocijalizaciju nije samo u interesu počinitelja kaznenih djela već i zajednice u koju se osoba vraća, ali i države koja svakako treba podržavati ovakve programe sustavno i financijski. Također, važno je pojačati nadzor i kontrolu ovakvih objekata kako bi se izbjegli incidenti, a time i smanjilo nepovjerenje zajednice u njihovo funkcioniranje. I na kraju, potrebna je regulacija dobivanja licence za pokretanje ovakvih objekata i njezino redovito revidiranje da bi se ostvarili i poštivali visoki standardi koji su važni za uspješnu resocijalizaciju i smanjenje recidivizma (dovoljan broj profesionalnog osoblja, adekvatan nadzor i supervizija, primjereni prostorni i higijenski uvjeti, odgovarajući programi rada).

3.5.2 Praksa pripreme za otpust i poslijepenalnog prihvata u Švedskoj

U Švedskoj probacijska služba djeluje kao ogranak odjela za zatvorski sustav i probaciju. U opisu posla probacijske službe je, između ostalog, i planiranje tijeka kazne i mjera tretmana i liječenja ne samo za osobe koje su pod probacijskim nadzorom ili uvjetno otpuštene već i za one unutar penalnih ustanova. Na takav način osigurava se pravovremena priprema za otpust iz zatvora ili kaznonice. U okviru poslijepenalnog prihvata u Švedskoj djeluje organizacija KRIS koja se najvećim dijelom sastoji od bivših osuđenika koji su sada poželjni

članovi zajednice i poštuju zakone. Oni pružaju pomoć zatvorenima u pripremi za izlazak na slobodu te im nude mogućnost sastajanja i/ili smještaja nakon što odsluže kaznu s ciljem da se ne uključuju u ponovno činjene kaznenih djela. Prema zatvorskim propisima u Švedskoj zatvorenima se dozvoljava da napuste penalnu ustanovu na određeno vrijeme kako bi sudjelovali u programima izvan zatvora koji bi mogli doprinijeti njihovoj rehabilitaciji. Ova odredba se najčešće koristi u slučajevima liječenja ovisnosti u terapijskim centrima gdje osobe mogu dobiti liječenje, podršku grupe i nadzor kroz tretmanski pristup.

3.5.3 „Projekt žute vrpce“ (eng. Yellow ribbon project - YRP)

Projekt žute vrpce pokrenut je 2004. godine u Singapuru kako bi se promovirala uloga društva u prihvaćanju bivših zatvorenika. Svrha projekta je uključiti zajednicu u proces reintegracije počinitelja kaznenih djela, osnažiti je u pružanju podrške počiniteljima i njihovim obiteljima te pokrenuti lanac pozitivnih učinaka zajedničkog djelovanja sa zajednicom u koju se osoba vraća (<http://www.yellowribbon.org.sg/>). Projekt ima tri temeljna cilja prema kojima usmjerava svoje aktivnosti: (1) podizanje razine svijesti o teškoćama s kojima se susreću bivši osuđenici kako bi im se pružila druga šansa, (2) poticanje prihvaćanja bivših osuđenika od strane zajednice i obitelji prilikom njihove reintegracije, (3) senzibiliziranje javnosti i organiziranje javnih akcija s ciljem podrške reintegraciji i nastavku rehabilitacije na slobodi. Najveća postignuća ovog projekta su sljedeća:

- 94% populacije na prostoru djelovanja YRP-a upoznato je s pojmom žute vrpce dok 60% njih izražava spremnost da prihvati bivšeg zatvorenika kao prijatelja ili kolegu
- oko 300 000 stanovnika Singapura prisustvovalo je barem jednom događaju u organizaciji YRP-a, 900 ih se prijavilo za volontiranje, a čak 400 bivših zatvorenika uključilo se u svaku kampanju
- više od 1800 poslodavaca spremno je zaposliti bivše zatvorenike, dok je više od 2500 bivših zatvorenika imalo koristi od takvih mogućnosti zapošljavanja
- više od 7 milijuna dolara prikupljeno je za Fond YRP-a što je bilo od koristi za više od 26 000 korisnika
- projekt je dobio priznanje na dodjeli nagrada Ujedinjenih Naroda 2007. godine

3.5.4 PASS – Podrška zatvorenicima nakon otpusta (eng. Prisoner and Aftercare Support Services)

PASS je kršćanski utemeljen program reintegracije i poslijepenalnog prihvata namijenjen bivšim zatvorenicima koji se vraćaju u zajednicu te djeluje na području Australije. Program osigurava prihvata u trajanju od 6 do 12 mjeseci unutar stambene zajednice koji pokriva potrebe korisnika te nastavak podrške za one koji su završili program. Grupu čine voditelj objekta, stanar voditelj, volonteri i 12-15 klijenata. Program se temelji na modelu terapijske zajednice za koju je karakteristična međuovisnost klijenta, podrška među korisnicima, zajedničko donošenje odluka i podjela odgovornosti uz ograničeni doprinos profesionalnih terapeuta. Osim što olakšava prijelaz iz penalne institucije u zajednicu jedinstvenost ovog programa proizlazi iz duhovnosti i pristupa rehabilitaciji koji je prilagođen karakteru korisnika. Ključne značajke ovog programa su: kontinuum intervencija kroz cijeli proces prijelaza iz penalne ustanove u zajednicu, osiguravanje smještaja nakon otpusta uz podršku i obuku za rad, utemeljenost na biblijskim vrijednostima i postavkama restorativne pravde, suradnja između vlade, vjerske organizacije i zajednice te razvoj temeljen na rezultatima evaluacije. Plan i program rada s bivšim osuđenima se redovito revidira, a neki od elemenata koje uključuje su: Program 12 koraka, kontrola ljutnje, stručna obuka za zapošljavanje, unaprjeđenje kognitivnih sposobnosti, učenje životnih vještina, liječenje ovisnosti itd. Kriteriji za sudjelovanje u programu su: motivacija za promjenom, usađeni temelji kršćanstva i duhovnosti, predanost završetku programa, srednje rizični počinitelji. U programu ne mogu sudjelovati počinitelji seksualnih delikata, počinitelji s akutnim mentalnim bolestima te osobe koje su u trenutku uključivanja ovisne o alkoholu ili drogama. Organizacija Most nade (eng. The Bridge of Hope) obvezala se da će podržati PASS kroz financiranje, osiguravanje objekata i druge oblike pomoći (<http://www.passmission.org.au/contact/>).

3.6 Primjeri dobre prakse poslijepenalnog prihvata u Hrvatskoj

U Hrvatskoj se poslijepenalni prihvati provodi najvećim dijelom isključivo u okviru određenih zakonskih propisa. Priprema za otpust počinje već tijekom izvršavanja kazne u zatvoru ili kaznionici. Nakon izlaska pomoć i podršku bivšim zatvorenicima pružaju probacijske službe, centri za socijalnu skrb, zdravstvene ustanove i slično, međutim ni jedna od tih institucija im ne pruža mogućnost smještaja i cjelovit planirani program intervencija koje bi im olakšale povratak u zajednicu i u konačnici smanjile recidivizam. Važnu ulogu u kreiranju programa i projekata poslijepenalnog prihvata u Hrvatskoj imaju organizacije civilnog društva pa će se u daljnjem tekstu prikazati neki projekti i programi koje podupire Ured za suzbijanje zlouporabe droge kao stručna služba Vlade Republike Hrvatske.

3.6.1 Projekt „Exit“

Projekt „Exit“ je sveobuhvatan projekt resocijalizacije, a ciljana skupina su ranjive i marginalizirane skupine društva - ovisnici, zatvorenici, bivši zatvorenici nakon otpusta i osobe koje trajno apstiniraju nakon tretmana ovisnosti te članovi njihovih obitelji. Projekt za cilj ima osigurati psihosocijalnu podršku i prihvati liječenim ovisnicima nakon završenog programa u terapijskoj zajednici te omogućiti poslijepenalni prihvati osobama po izlasku iz zatvora ili kaznionice kako bi im se olakšala ponovna integracija u društvo. Svrha intervencija je socijalno uključivanje korisnika u život zajednice te pružanje podrške i potpore u najširem obliku, a započinje se još dok je osoba u tretmanu (penalne ustanove ili terapijske zajednice). Odnos povjerenja i partnerstva gradi se s osobom dok je ona još u instituciji kako bi se nakon izlaska nastavio proces postupnog uključivanja u društvo. Ciljevi se ostvaruju kroz motivacijske razgovore, radionice i grupe samopomoći. Kako bi se što više smanjila stopa recidivizma (ovisničkog i kriminalnog) voditelji potiču korisnike na promjenu postojećih navika i obrazaca ponašanja. Projekt naglašava važnost smanjenja ponude i potražnje droga te učinkovitog djelovanja na zdravstvene i socijalne posljedice zlouporabe droga. Usluge koje ovaj projekt omogućava su: informiranje o mogućnostima samozapošljavanja i zapošljavanja, ostale vrste informiranja, edukacije o načinima zapošljavanja, kreativne radionice za ovisnike, organizacija psiholoških i socijalnopedagoških grupa te grupa samopomoći, uključivanje korisnika u društvene aktivnosti i organiziranje različitih oblika pomoći pri zapošljavanju (<http://www.programi.uredzadroge.hr/Public/Resocijalizacija>).

3.6.2 Program „Granica koju je moguće prijeći“

Program „Granica koju je moguće prijeći“ usmjeren je na poslijepenalni prihvat zatvorenika i maloljetnika te prevenciju kriminalnog povrata. Aktivnosti obuhvaćaju organizaciju poslijepenalnog prihvata, smještaja, psihosocijalne pomoći i podrške, obrazovanje, razvoj radnih i socijalnih vještina te zapošljavanje. Konkretno aktivnosti koje se provode su sljedeće: informiranje korisnika o mogućnostima koje su im dostupne, organiziranje sastanaka, priprema za poslijepenalni prihvat, neposredni rad za osobama u kaznenim tijelima za vrijeme izdržavanja kazne zatvora te rad sa članovima njihovih obitelji i prihvat korisnika nakon otpusta uz mogućnost smještaja. Prihvat bivših zatvorenika i smještaj u kratki poslijepenalni rezidencijalni program omogućava korisnicima usluge socijalnog i savjetodavnog rada, psihosocijalne pomoći i podrške, radno-okupacijskih aktivnosti, organizacije slobodnog vremena, brige o zdravlju, školovanja, pripreme za zapošljavanje i osnaživanje za tržište rada i povratak u zajednicu. U program se moguće uključiti i bez korištenja smještaja. Korisnici koji nisu smješteni u okviru programa mogu sudjelovati u aktivnostima, a posebno im se preporučuje savjetovanje i osnaživanje za održavanje apstinencije te psihosocijalna pomoć i podrška u svakodnevnom funkcioniranju i pri rješavanju kriznih stanja i specifičnih situacija. Korisnike se potiče na uključivanje u druge programe i grupe samopomoći ukoliko one postoje u blizini. Također se radi s obitelji u obiteljskom domu korisnika. Organizacija slobodnog vremena uključuje razne izlete, druženja, posjete muzejima, kazalištima, utakmicama i slično. Važan aspekt ovog programa je i senzibilizacija javnosti za probleme s kojima se susreću bivši osuđenici kroz proces resocijalizacije i reintegracije u zajednicu (<http://www.programi.uredzadroge.hr/Public/Resocijalizacija>).

3.6.3 Program „Treća kuća“

Program „Treća kuća“ usmjeren je na poslijepenalni prihvat zatvorenika kroz zaštićeni oblik stanovanja s ciljem profesionalnog osposobljavanja i pripreme za uspješnu reintegraciju u zajednicu. Ciljana skupina su počinitelji kaznenih djela, posebno oni koji nemaju osiguran smještaj po izlasku. Specifični ciljevi su zadovoljavanje stambenih potreba zatvorenika nakon izvršavanja kazne zatvora ili za vrijeme uvjetnog otpusta, razvijanje njihovih socijalnih vještina te podizanje razine njihove konkurentnosti na tržištu rada. Program „Treća kuća“ uspješno se

provodi od 2016. godine, a na temelju iskustva i evaluacije se usklađuje s potrebama ciljane populacije. Korisnici se smještaju unutar terapijskih centara Humanitarne organizacije Zajednica Susret koja je i provoditelj programa. Kroz cijelo vrijeme provođenja programa korisnicima je dostupno individualno savjetovanje kako bi im se omogućilo da prepoznaju svoje slabosti i razviju vještine konstruktivnog rješavanja problema. Od 4. do 12. mjeseca provedbe programa uz individualno savjetovanje korisnike se uključuje u radionicu „Priprema za život“ koja za cilj ima razvijanje socijalnih vještina. Također korisnike se stalno potiče na uspostavljanje i održavanje komunikacije s obitelji. Od 7. – 12. mjeseca odvija se priprema za odlazak iz zajednice kroz aktivnosti stručnog osposobljavanja i prekvalifikacije korisnika te kroz savjetodavni rad kako bi po izlasku bili spremni za samostalan život i zapošljavanje. Posljednja aktivnost ovog programa naziva se „Napokon slobodni“, a provodi se u obliku poludnevnog boravka za bivše zatvorenike. Korisnici tako mogu provoditi slobodno vrijeme u prostorijama udruge s ciljem nastavka pripreme za daljnji život i konstruktivnog provođenja slobodnog vremena.

4. UNAPRJEĐENJE POSLIJEPENALNOG PRIHVATA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Jedan od najvažnijih ciljeva izvršavanja kazne zatvora je priprema i osposobljavanje osuđenika za život na slobodi u skladu sa zakonima i normama. U tom procesu vrlo je važno pružiti im adekvatan tretman unutar zatvora/kaznionice, ali i omogućiti kontinuiranu pripremu za izlazak na slobodu koja bi se nastavljala i nakon izlaska u okviru poslijepenalnog prihvata. Aktualna praksa u Hrvatskoj oslanja se na zakonske propise i norme, ali još uvijek nije usklađena sa idejom važnosti sveobuhvatnog pristupa i teorijskim postavkama. Prije otpusta zatvorenika, zatvor ili kaznionica provjerava ima li zatvorenik osiguran smještaj, kontaktira se nadležni Centar za socijalnu skrb, Ured za probaciju, Klubovi liječenih alkoholičara/ovisnika te ostale službe prema individualnim potrebama zatvorenika. Kada izađu iz penalne ustanove, većina zatvorenika ima tek djelomične informacije o osnovnim činjenicama kao što su njihova prava po izlasku, kome su dužni javiti se, koje usluge u zajednici su im dostupne i slično. Sve navedeno daleko je od dovoljnog ako uzmemo u obzir složenost ovisničke populacije i njihovih potreba

Kroz ovaj rad pisalo se o suradnji službi i institucija uključenih u rad sa zatvorenicima tijekom i nakon izdržane kazne. Kao jedan od mogućih koraka prema unaprjeđenu poslijepenalnog prihvata svakako je nastavak rada na povezivanju. Kako bi se zatvorenicima nakon izdržane kazne i tijekom uvjetnog otpusta osigurala kvalitetna skrb važno je povezati sve sudionike procesa pripreme za otpust i poslijepenalnog prihvata u mrežu koja bi bila sveobuhvatna, kontinuirana i koja bi djelovala sinergijski. U Hrvatskoj se trenutno raspravlja o povezivanju postojećeg probacijskog informacijskog sustava sa zatvorskim sustavom u jedan novi cjelokupni informacijski sustav. Takvo nešto za sada još nije u uporabi, ali je svakako potrebno za unaprjeđenje kvalitete suradnje među sustavima. Osim povezivanja na razini razmjene informacija potrebno je razvijati suradnju i u smjeru omogućavanja ulaska u kazneno tijelo probacijskim službenicima i zaposlenicima Centra za socijalnu skrb s ciljem ostvarivanja kontakta i individualne pripreme zatvorenika za izlazak na slobodu. Uz informiranje i pripremu za izlazak na slobodu, ono što još uvijek nedostaje je savjetovanje i podrška. Brojni su problemi s kojim se zatvorenici susreću prilikom izlaska na slobodu i upravo je zato važna uloga savjetovanja kako bi im se pružila podrška u novonastaloj situaciji te kako bi im se pomoglo ojačati vlastite kapacitete da se mogu nositi s potencijalnim problemima i teškoćama.

Ono što je često veliki problem prilikom povratka iz zatvora ili kaznonice jest pronalazak posla. S obzirom na aktualno visok broj nezaposlenih u općoj populaciji bivšim zatvorenicima je posebno teško pronaći posao. Pronalazak posla omogućio bi im redovna primanja i smanjio rizik od ponovnog počinjenja kaznenog djela. Zapošljavanjem, odnosno pronalaženjem i zadržavanjem posla, zatvorenici se ponovno uključuju u društvo, stječu radno iskustvo, razvijaju radne navike i odgovornosti prema poslu te u konačnici i osjećaj da su punopravni članovi društva. Važnu ulogu u okviru zapošljavanja bivših zatvorenika i zatvorenica ima Hrvatski zavod za zapošljavanje s mjerama aktivne politike zapošljavanja usmjerene na kategorije korisnika koji se teško zapošljavaju. Važno je napomenuti da je riječ o kratkotrajnim programima zapošljavanja u radu koji je neprofitan i nekonkurentan na lokalnom tržištu. Unatoč postojećim mjerama, vrlo mali broj zatvorenika koristi dostupne mjere (Mataija, 2014). Takav podatak govori o tome da je programe zapošljavanja potrebno unaprjeđivati i razvijati nove kojima bi cilj bio uključiti što više bivših zatvorenika u zaposlenje u okviru njihove rehabilitacije i ponovne integracije u društvo te u svrhu prevencije kriminala. Nužna je aktivnost HZZ-a u smjeru informiranja odnosno promocije mjera, naglašavanja njihove koristi i motiviranja zatvorenika pred otpustom da se uključe.

Nakon izdržane kazne zatvora dio zatvorenika nema osiguran smještaj u koji se može vratiti. Kao odgovor na ovaj problem u svijetu postoje tzv. kuće na pola puta (eng. „halfway houses“) koje nude smještaj uz dodatne usluge kao npr. savjetovanje, razne radionice i slično. U kućama na pola puta osobe borave određeno vrijeme dok ne pronađu posao i riješe stambeno pitanje te dosegnu određenu razinu spremnosti za povratak u zajednicu. Ovakav ili sličan model poslijepenalnog prihvata u Hrvatskoj svakako bi bio vrlo koristan i potreban, posebno kada govorimo o ovisnicima kao počiniteljima kaznenog djela. Potrebe ovisnika počinitelja kaznenih djela vrlo su široke, a povratak u zajednicu nosi dvostruki rizik za recidiv - s jedne strane rizik od ponovnog počinjenja kaznenog djela, a s druge od ponovne zlouporabe sredstava ovisnosti. Treba naglasiti da kod preuzimanja programa koji su se pokazali kao dobra praksa u drugim zemljama treba biti vrlo oprezan s obzirom na različite društvene norme, kulturu i običaje.

U Hrvatskoj se u posljednje vrijeme sve više aktiviraju nevladine organizacije sa svojim projektima i programima usmjerenim na poslijepenalni prihvata počinitelja kaznenih djela. Ovakvu vrstu aktivnosti svakako bi trebalo poticati i podržavati, međutim problem je što su one uglavnom ograničene na određeno lokalno područje i usmjerene na bivše zatvorenike kojima su usluge dostupne s obzirom na prebivalište. U vidu unaprjeđenja trebalo bi širiti mrežu dostupnih programa i poticati nevladine organizacije na pružanje usluga osobama koje se

vraćaju u zajednicu. Bivši zatvorenici nakon izlaska trebali bi biti u mogućnosti na jednom mjestu dobiti pomoć i podršku od stručnjaka različitih profila, uključiti se u grupna i individualna savjetovanja, informirati se o mogućnostima smještaja i zapošljavanja, te sudjelovati na radionicama o temama koje su im važne kao npr. upravljanje financijama, pisanje životopisa, traženje posla, organizacija slobodnog vremena i slično. Uz navedeno, svakako treba postojati mogućnost smještaja po uzoru na inozemne primjere „kuća na pola puta“ za one koji nemaju osiguran smještaj. U svrhu povezivanja sa zajednicom i uspješne reintegracije treba poticati i razvijati volonterske aktivnosti bivših zatvorenika i članova zajednice kako bi se međusobno povezali i zbližili.

Područje poslijepenalne problematike u Hrvatskoj kao jedno od ključnih elemenata za uspješnu reintegraciju i smanjenje recidivizma zaista ostavlja mnogo prostora za napredak. Ono što treba istaknuti kao pozitivno jest to da se razvijaju novi programi, strategije i aktivnosti međutim potrebno je uložiti još mnogo truda i sredstava kako bi se postigla značajnija promjena i vidjeli rezultati.

5. ZAKLJUČAK

Izoliranje počinitelja kaznenih djela iz zajednice i zatvaranje već se dugo koristi kao oblik kažnjavanja. Cilj kažnjavanja nije samo „kazniti“ počinitelja već pomoći mu da promijeni svoje ponašanje, a sve u svrhu zaštite društva i zajednice. Poslijepenalni prihvata važan je dio procesa rehabilitacije počinitelja i njegove reintegracije u zajednicu. Sveobuhvatan i dobro osmišljen poslijepenalni prihvata može značajno doprinijeti uspješnom povratku počinitelja kaznenog djela u zajednicu na način da se smanji rizik od recidivizma te da osoba nastavi živjeti u skladu sa zakonima i normama.

Ovisnici su posebno složena skupina počinitelja kaznenih djela. Njihova zahtjevnost proizlazi iz činjenice da osim problema s kriminalnim ponašanjem imaju i problem s ovisnošću. Osim navedenog, imaju teškoće u svakodnevnom funkcioniranju, socijalna mreža im se uglavnom sastoji od osoba sličnih navika, odnosi s obitelji vrlo često su narušeni, odustaju od školovanja pa teško nalaze zaposlenje te nestrukturirano provode slobodno vrijeme. Adekvatan tretman za ovu skupinu počinitelja zahtjeva sveobuhvatan i multidisciplinarni pristup. Uz psihološku pomoć i podršku potrebno im je osigurati i zdravstvenu skrb budući da im je često narušeno zdravlje zbog dugotrajne uporabe sredstava ovisnosti. Kada govorimo o kriminogenim rizicima i potrebama ovisnika upravo je ovisnost ključna potreba na koju se treba usmjeriti u tretmanu kako bi se smanjio rizik od ponovnog počinjenja kaznenog djela.

Mnogobrojna istraživanja pokušala su ispitati vezu između zlouporabe droga i činjenja kaznenih djela, međutim podaci o međusobnoj uzročnosti navedenih pojava još uvijek nisu jednoznačni. Postoje različite teze o tome vod li ovisnost i u kriminalno ponašanje ili kriminalno ponašanje vodi u razvoj ovisnosti, a nude se i treća objašnjenja u okviru nekih drugih prediktora za razvoj ovisnosti i kriminalno ponašanje. U Hrvatskoj ne nalazimo velik broj istraživanja o međusobnom odnosu navedenih pojava. To se djelomično može objasniti i činjenicom da u Hrvatskoj broj ovisnika počinitelja kaznenih djela nije velik pa i sama tema nije aktualna kao npr. u SAD-u gdje nalazimo najveći broj istraživanja ove tematike. Unatoč malom broju ove skupine zatvorenika u odnosu na opću populaciju, svakako je potrebno provoditi nova istraživanja kako bi se došlo do novih spoznaja te unaprijediti postojeće tretmane s ciljem smanjenja stope kriminala što je svakako u interesu cijelog društva.

Pomoć nakon otpusta u Hrvatskoj definirana je Zakonom o izvršavanju kazne zatvora. Iako je na razini zakona i strategija poslijepenalni prihvat dobro zamišljen, u praksi još uvijek ima mnogo prostora za napredak. Ustanova brine o zatvorenicima dok su na izvršavanju kazne, međutim po izlasku iz zatvora/kaznionice najčešće su prepušteni sami sebi. Osim što im sam povratak u zajednicu predstavlja veliku promjenu, dodatan stres je svakako i to što često nemaju dovoljno informacija o mogućnostima i uslugama koje su im dostupne, a nedostaje im i resursa za novi početak života na slobodi. Uslijed teškoća i problema s kojima se suočavaju povratkom u staru sredinu vraćaju im se i stare navike te se povećava vjerojatnost da će ponovno počiniti kazneno djelo i vratiti se u zatvorski sustav. Iz tog razloga važno je reagirati i pružiti im pomoć i podršku u periodu prijelaza od života pod nadzorom i strogim pravilima zatvorskog sustava do života na slobodi u kojem sami donose odluke.

Na kraju možemo zaključiti da se unatoč neusklađenosti između teorije i prakse u Hrvatskoj područje poslijepenalne problematike ipak razvija prema naprijed. Radi se na povezivanju sustava i tu veliku ulogu ima probacijski sustav. Treba uzeti u obzir i trenutno nepovoljnu situaciju na ekonomskom planu države koja dodatno usporava napredak. Važno je da se ne obeshrabrimo teškoćama koje se pojavljuju na putu prema napretku te da i dalje ulažemo trud, znanje i resurse kako bi postigli željene rezultate. Pružimo li jednom bivšem zatvoreniku pomoć i podršku koja mu je potrebna da se vrati u zajednicu kao ravnopravan član, nismo pomogli samo njemu već i njegovoj obitelji i cijeloj zajednici u kojoj živi i kojoj doprinosi. Zadatak nas kao stručnjaka pomagačkih struka je da vidimo širu sliku od one koja se prikazuje kroz brojeve i statistike, da postavimo realne ciljeve i da na putu do njih ne zaboravimo na one pozitivne vrijednosti i kapacitete unutar svakog pojedinca bez obzira na situaciju u kojoj se nalazi.

6. POPIS LITERATURE

1. Andrews, A., Bonta, J., Wormith, J.S. (2006). The recent past and near future of risk and/or need assessment. *Crime and delinquency*, 52 (1), 7 – 27.
2. Anglin, M. D., Prendergast, M., Farabee, D. (1998). The Effectiveness of Coerced Treatment for Drug Abusing Offenders. Paper presented at the Office of National Drug Control Policies Conference of Scholars and Policy Makers. Washington.
3. Bennett, T., Holloway, K. (2005a). Disaggregating the Relationship Between Drug Misuse and Crime. *The Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 38 (1), 102–121.
4. Bennett, T., Holloway, K. (2005b). The Association Between Multiple Drug Misuse and Crime. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 49 (1), 63-81.
5. Bennett, T., Holloway, K. (2009). The causal connection between drug misuse and crime. *British Journal of Criminology*. 49, 513 – 553.
6. Butorac, K., Mikšaj-Todorović, Lj. (1996). Ovisnički kriminalitet u Republici Hrvatskoj. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 3 (2), 429 -447.
7. Doležal, D. (2009). *Kriminalna karijera i kriminalni životni stil (Doktorski rad)*. Zagreb.
8. Doležal, D., Mikšaj – Todorović, Lj. (2008). Povezanost kriminogenih rizika i potreba s kriminalnim stilovima razmišljanja. *Kriminologija i socijalna integracija*, 16(1), 1-126.
9. Douglas, B. M. (2009). Evidence-Based Sentencing for Drug Offenders: An Analysis of Prognostic Risks and Criminogenic Needs. *Chapman Journal of Criminal Justice*, 1(1), 167 – 201.
10. French, M.T., McGeary, K. A., Chitwood, D.D., McCoy, C.B., Inciardi, J. A., McBride, D. (2000). Chronic Drug Use and Crime. *Substance Abuse*, 21 (2), 95 – 109.
11. Goldstein, P. J. (1985). The drugs/violence nexus: A tripartite conceptual framework. *Journal of Drug Issues*, 15 (4), 143-174.
12. Hammersley, R., Forsyth, A., Lavelle, T. (1990). The criminality of new drug users in Glasgow. *British Journal of Addiction*, 85 (12), 1583–1594.
13. Hammersley, R., Forsyth, A., Morrison, V., Davies, J. (1989). 'The relationship between crime and opioid use', *British Journal of Addiction*, 84 (9), 1029–1043.

14. Integrity way Florida. Processes And Procedures Of A Court Ordered Halfway House. 25.04.2016. http://www.integritywayflorida.com/halfway_house_articl/processes-and-procedures-of-a-court-ordered-halfway-house/ (27.05.2018.)
15. Jandrić Nišević, A., Doležal, D., Maračić, D., Novak, T., Šuljak, B. (2016). Izvješće o projektu „Istraživanje tržišta droga u Republici Hrvatskoj – uloga sekundarnog kriminaliteta“. Interni materijal.
16. Knežević, M. (2008). Penologija u socijalnom radu (i socijalni rad u penologiji). Zagreb: Biblioteka socijalnog rada.
17. Kovčo – Vukadin, I., Maloić, S., Rajić, S. (2012). Policija i probacija – novi partneri u zaštiti zajednice?. Policija i sigurnost, 21 (4), 800-821.
18. Makkai, T., Fitzgerald, J., Doak, P. (2000). Drug Use Among Police Detainees. Contemporary issues in crime and justice. Bureau of Crime Statistics and Research. 49
19. Maloić, S. (2015). Probacija prema punoljetnim počiniteljima kaznenih djela - pomoć ili nadzor?. Kriminologija i socijalna integracija, 23 (1), 157 – 180.
20. Maloić, S., Mažar, A. (2014). Pristupi i tehnike rada s ovisnicima u probaciji. Kriminologija i socijalna integracija, 22 (1), 211 – 240.
21. Maloić, S., Rajić, S. (2012). Potreba i značaj razvoja suradnje probacijskog sustava i sustava socijalne skrbi u RH. Ljetopis socijalnog rada, 19 (1), 29-52.
22. Maloić, S., Rajić, S., Mažar, A. (2015). Značaj suradnje probacijskog i zatvorskog sustava u prevenciji kriminalnog povrata. Kriminologija i socijalna integracija, 23 (1), 129- 156.
23. Maruna, S., Immarigeon, R., LeBel, T. (2004). Ex offender reintegration: Theory and practice. U: Maruna, S., Immarigeon ,R.. (ur.), After crime and punishment: Pathways to offender reintegration. Cullompton. Willan Publishing.
24. Mataija, A., (2014). Zapošljavanje zatvorenika i socijalna reintegracija. <http://www.roda.hr/udruga/projekti/mame/zaposljavanje-zatvorenika-i-socijalna-reintegracija.html> (01.06.2018.)
25. Ministarstvo pravosuđa. (2016). Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2015. godinu.
26. Ministarstvo pravosuđa. (2017). Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2016. godinu.
27. Ministarstvo pravosuđa. Sektor za probaciju. (2017). Izvješće o radu probacijske službe za 2016. godinu Ministarstvo pravosuđa. Sudovi, državno odvjetništvo, policija, zatvorski sustav, centri za socijalnu skrb, nevladine organizacije, akademska zajednica,

- Služba za podršku žrtvama i svjedocima. <https://pravosudje.gov.hr/sudovi-drzavno-odvjetnistvo-policija-zatvorski-sustav-centri-za-socijalnu-skrb-nevladine-organizacije-akademska-zajednica-sluzba-za-podrsku-zrtvama-i-svjedocima/14688> (26.05.2018)
28. Nacionalna strategija suzbijanja zlouporabe droga u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2012. do 2017. godine, Narodne novine 122/2012.
 29. Prisoner and Aftercare Support Services <http://www.passmission.org.au/contact/> (30.05.2018.)
 30. Reis, A. D., Laranjeira, R. (2008). 1. Halfway houses for alcohol dependents: from theoretical bases to implications for the organization of facilities. *Clinics*, 63(6), 827–832.
 31. Ribeaud, D., Eisner, M. (2006). The 'Drug – crime link' from a self – control perspective: An empirical test in Swiss Youth Sample. *European Journal of Criminology*, 3(1), 34 – 68.
 32. Ricijaš, N. (2009). Pripisivanje uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja mladih (Doktorski rad). Zagreb.
 33. Routh, D., Hamilton, Z. (2015). Work Release as a Transition: Positioning Success Via the Halfway House. *Journal of Offender Rehabilitation*, 54, 239–255.
 34. Sakoman, S.(2009). Školski programi prevencije ovisnosti. Agencija za odgoj i obrazovanje. Zagreb.
 35. Seddon, T. (2000). Explaining the Drug–Crime Link: Theoretical, Policy and Research Issues. *Journal of Social Policy*, 29 (1), 95–107.
 36. Sukin, L. „When Jail Is The Better Option: The Failure of Halfway Houses“. 23.06.2015. <https://tcf.org/content/commentary/when-jail-is-the-better-option-the-failure-of-halfway-houses/> (27.05.2018.)
 37. Šarić, J., Sakoman, S. Zdunić, D. (2002). Zlouporaba droga i uključenost u kriminalno ponašanje. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 11 (2-3), 353 – 377.
 38. Turnbull, P., McSweeney, T. (2018). Drug treatment in prison and aftercare: A literature review and results of a survey of European countries.
 39. Vlada Republike Hrvatske. (2015). Nacionalni akcijski plan suzbijanja zlouporabe droga u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2015. Do 2017.
 40. Vlada Republike Hrvatske. Ured za suzbijanje zlouporabe droga. <http://www.programi.uredzadroge.hr/Public/Resocijalizacija> (29.05.2018.)

41. Zakon o izvršavanju kazne zatvora, Narodne novine 128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/01, 67/01, 11/02, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 48/11, 125/11, 56/13, 150/13
42. Zakon o probacij, Narodne novine 153/09
43. Zakon o probaciji, Narodne novine 143/12
44. Yellow Ribbon Project. <http://www.yellowribbon.org.sg/> (28.05.2018.)

7. POPIS TABLICA

Tablica 1: Osnovni kriminogeni rizici i kriminogene potrebe za smanjivanje recidivizma (prema Andrews, Bonta i Wormith 2006).